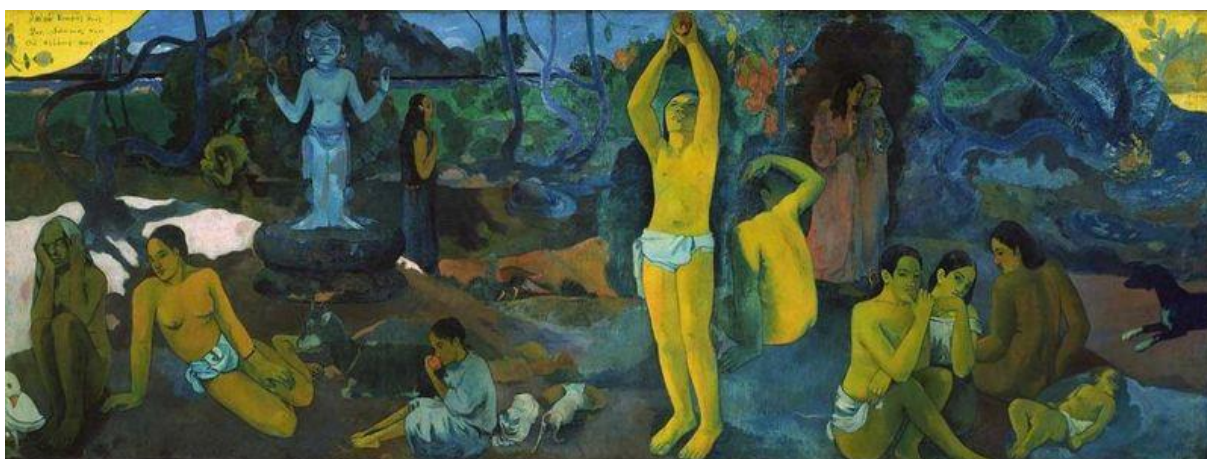

Jaroslav Kalous

KVALITA ŽIVOTA

Pracovní verze 26. září 2014

Tvrdošlav, léto 2014

OBSAH

1.	ÚVODEM	2
2.	ODKUD PŘICHÁZÍME	3
2.1.	Vesmírné prostory	3
2.2.	Vesmírný čas	3
2.3.	Člověk ve vesmíru	4
2.4.	Tři záhady a jedna jistota	4
2.5.	Naše místo v přírodě	4
2.6.	Všežravá opice	5
3.	CO JSME	6
3.1.	Ke kořenům našeho chování	6
3.2.	Kapacita kanálu	8
3.3.	Tragédie společné pastviny	9
3.4.	Je nás moc	10
3.5.	Thanatos	11
3.6.	Eros	12
3.7.	Slepá ulička vývoje	13
3.8.	Život na Titaniku	15
4.	REFERENČNÍ RÁMEC	17
4.1.	Homogamie	17
4.2.	Informační lavina	18
4.3.	Paradoxy sdělování	20
5.	NA CESTĚ POZNÁNÍ	21
5.1.	Potřeba tázání	21
5.2.	Sami	22
5.3.	Cogito ergo sum?	25
5.4.	Otevřená mysl	28
5.5.	Bůh	29
5.6.	Na laně	30
6.	JÁ A TI DRUZÍ	32
6.1.	Bližní	32
6.2.	Cesta z homogamie	34
6.3.	Komunikace není snadná	35
6.4.	Ranění slepotou	37
6.5.	Láska	39
7.	U KONCE TÁZÁNÍ	41
7.1.	Čas	41
7.2.	Smysl života (a smrti)	42
7.3.	U konce tázání	45
8.	DOPORUČENÁ LITERATURA (ZDROJE)	46

1. ÚVODEM

Kvalita života je rozšiřující text pro studenty stejnojmenného kurzu na FSV UK v Praze. Je ale určen pro každého, koho zajímají zde pojednávané otázky:

Kde jsme? Jak a proč jsme se sem dostali? Jak to bude dát? Narodili jsme se do doby, kterou jsme si nevybrali. Co dělat? Jak žít tváří v tvář zániku? - O tom je mé letošní letní rozjímání.

2. ODKUD PŘICHÁZÍME

Dvě věci naplňují mysl vždy novým a rostoucím obdivem a úctou, čím častěji se jimi zabývá: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.

Immanuel Kant

2.1. Vesmírné prostory

Vzdálenost k hranici pozorovatelného vesmíru se odhaduje na 78 miliard světelných let, počet galaxií na 120 miliard. Pozorovatelný vesmír ale tvoří jen část jeho celkové velikosti a není známo, jak velkou. Je možné, že v současném vesmíru existují stovky miliard galaxií. V každé galaxii jsou stovky až tisíce miliard hvězd.

Naše galaxie, zvaná Mléčná dráha, v níž se nachází Slunce spolu se sluneční soustavou, má tvar plochého disku o průměru přibližně 90 tisíc světelných let a obsahuje asi 300 miliard hvězd.

Slunce se nachází v rameni Orion asi 26 tisíc světelných let od středu Mléčné dráhy a spolu s okolními hvězdami obíhá střed galaxie přibližně jednou za 220 miliónů let. Za dobu své existence oběhlo Slunce střed galaxie dvacetkrát.

Slunce je hvězda nejbližší k Zemi, světlo doputuje ze Slunce k Zemi za 8 minut a 19 vteřin. Z druhé nejbližší hvězdy - Alpha Centauri - dosáhne světlo zemského povrchu za 4,35 roku.

2.2. Vesmírný čas

Všechno konečné má svůj začátek a konec – i naše planeta Země. Ta má za sebou již 4,6 miliardy let života a asi 6 miliard let do vyhasnutí Slunce před sebou. Představme si, že život Země převedeme na jeden kalendářní rok. Na tomto pomyslném kalendáři bychom dnes měli datum 7. června.

Na začátku roku na Zemi žádný život nebyl; první jednobuněčné organismy se objevily v únoru. Cesta ke složitějším (mnohobuněčným) formám života zabrala období do poloviny května. Pak už však šel vývoj velmi rychle, vznik nových živočišných druhů připomínal explozi, každý den se něco dělo.

Pralidé, schopní rozdělávat oheň, nejsou na Zemi ani celou hodinu. Homo sapiens deset minut. Od prvního klínového písma uplynulo čtvrt minuty, od vynálezu knihtisku dvě vteřiny.

Existence počítačů v ročním rozvrhu Země zabírá jen zlomek vteřiny odpovídající mrknutí oka.

2.3. Člověk ve vesmíru

Živé organismy se na Zemi vyskytují ve vrstvě silné asi 20 km. Vezmeme-li jako model zeměkoule jablko o průměru 12 cm, pak proporcionálně je slupka jablka asi desetkrát silnější než celá biosféra. Takže všechny naše problémy a civilizační krize si lze v tomto měřítku představit nanejvýš jako vrstvičku plísně na slupce jablka.

My v této tenké vrstvě žijeme, hádáme se, vyvražďujeme se a ohromně se nadýmáme a při tom zapomínáme, že přeneseni do rozměrů jablka, nejsme ani tak velcí jako bakterie, možná spíš jen jako nejmenší viry. A to naše jablko visí v bezmezném prostoru, jehož model v měřítku jablka nemůžeme vůbec vytvořit. Stopy lidské činnosti, trvající tisíce let, nejsou patrné už ze vzdálenosti 300 km od Země (tj. jedné tisíciny světelné vteřiny).

2.4. Tři záhady a jedna jistota

Podle vědeckých výzkumů vesmír vznikl v jedné triliontině sekundy před 13,7 miliardami let. Proč a co bylo předtím? Čas a prostor jsou vzájemně propojeny, ale čtyřrozměrnému prostoru moc nerozumím.

Před 3,5 miliardami let vznikl na Zemi život. Nějaké fyzikální jevy způsobily, že hmota ožila. Jsou různé teorie jak, ale jisté to není.

V živé hmotě vzniklo nehmotné vědomí se všemi svými hloubkami a šířemi (díky kterému teď mohu třeba přemýšlet o vývoji vesmíru).

Mé tělo je složeno z atomů, které kdysi byly součástí hvězdy. A zase jednou budou.

2.5. Naše místo v přírodě

Pro mne existuje jen jediný způsob, jak žít. Nabrat výšku, vystoupit tak vysoko, až se přes povrchní chaos jednotlivostí, byť sebebolestivějších, otevře pohled na významnou pravidelnost určitého velkého údělu lidstva.

Vystoupit a prohlédnout – o to jsem se vždy sám pokoušel.

Pierre Teilhard de Chardin, Chut' žít

Homo sapiens je jeden ze 185 druhů žijících primátů (nehetnalců). Primáti se tradičně rozdělovali do čtyř skupin; tu poslední tvoří hominoidé, kteří se dále dělili do dvou čeledí: lidoopi (gibboni, orangutani, gorily a šimpanzi) a hominidé, jejímž jediným žijícím zástupcem jsme my – druh Homo sapiens. Ostatní z čeledi hominidů vymřeli.

Obvykle se soudilo, že se hominidé odštěpili od velkých lidoopů někdy před 20 miliony let. Z hlediska srovnávací morfologie a anatomie se člověk od lidoopů liší víc, než se lidoopi liší mezi sebou. Tento obraz však narušil pokrok v oblasti molekulární genetiky, umožňující porovnat rozdíly mezi člověkem a ostatními primáty přímo, tzn. srovnáním samotných molekul DNA.

Ukázalo se, že lidé a šimpanzi jsou si z genetického hlediska daleko příbuznější, než třeba šimpanzi a gorily. Gorily se liší jak od lidí, tak od šimpanzů 2,3 % své DNA, a orangutani od obou druhů dokonce 3,6 %. Ačkoli se to podle vzhledu nezdá, nejbližšími příbuznými šimpanzů tedy nejsou ani gorily, ani orangutani, ale lidé (DNA se liší pouze v 1,6 %).

Hominidé tedy pravděpodobně nejsou samostatnou větví, jak se dříve myslelo. Člověk je tak druhem lidoopa; společný předek šimpanzů a člověka žil ve východoafrickém pralese ještě před 6 – 7 miliony let. Lidé a šimpanzi jsou si geneticky skoro stejně blízcí jako navzájem dva druhy šimpanzů – šimpanz obecný a šimpanz trpasličí neboli bonobo. Toto zjištění vedlo Jareda Diamonda k tomu, aby člověka nazval „*třetím šimpanzem*“.

Naše kostra je vzpřímená verze kostry šimpanze, náš mozek je zvětšenou verzí jeho mozku, naše mluvidla jsou zdokonalená šimpanzí. Spojitost mezi šimpanzi a lidmi však nekončí jen genetikou. Projevuje se také v rovině chování, o čemž svědčí systematická pozorování šimpanzů v jejich přirozeném prostředí. Lidé jsou hovořící racionální primáti, praktikují řadu verbálních aktivit, které šimpanzi provádějí beze slov. Šimpanzi za lidmi zaostávají co do racionality, jejich sociální inteligence je ale s lidskou docela dobře srovnatelná. Možná, že ani lidská motivace není od motivace šimpanzů tolik vzdálená.

Člověk je součástí živočišné říše víc, než si běžně uvědomujeme. Světová historie, politika, osobní vztahy, nám budou dávat větší smysl, když podržíme v mysli tento nevyhnutelný fakt. Naše nejzákladnější podvědomé motivační síly pocházejí ze světa zvířat, jehož součástí jsme nepřestali být.

2.6. Všežravá opice

Před šesti miliony let existovalo na Zemi mnoho druhů lidoopů. V důsledku nejrůznějších klimatických změn obrovská většina těchto druhů vymřela anebo se v nejlepším případě ve

vývoji zastavila na stupni širokonosých opic, jako jsou šimpanzi nebo orangutani. Klimatické změny způsobily, že Východní Afrika, odkud pocházíme, se tehdy prudce změnila ve stepní krajinu. Proto všechny vegetariánské druhy hominidů vyhynuly. Nakonec zůstal jen Homo sapiens, což byli všežraví dravci. Přežili díky tomu, že jedli maso všeho druhu.

Mezi dravcem a obětí obvykle existuje v přírodě dynamická rovnováha. Je-li dravců příliš mnoho, počet obětí se snižuje, což zase vyvolává zánik dravců atd. Ale člověk – vzhledem ke své všežravosti, univerzálnímu zaměření, své útočnosti a inteligenci – je mimořádně nebezpečným dravcem, protože snadno mění jak oběti, tak území. Když vybije jedny oběti, hned se soustředí na jiné. Nezáleží na tom, zda jde o lovnou zvěř či jiné lidi.

Zvířata loví, dokud jsou hladová. Zebry se klidně pasou vedle lvů, kteří se již nasytili. Bezdůvodné vraždění a šíření utrpení, které není spojeno s požíváním, je výlučnou specialitou člověka. Existuje teorie, že jsme to byli my, kdo vyhladil vyspělejší druhy hominidů, jako byli neandertálci. Všežravost způsobila, že *Homo sapiens* – člověk násilnický v poměrně krátkém čase 200 až 250 tisíc let zkolonizoval celou Zemi.

Byli jsme oproti jiným primátům „zvýhodněni“, ale bohužel jen na čas a směrem do propasti. Zaplatili jsme za to oslabením či ztrátou takřka všech sebezáchovných instinktů, jež mají jiní živočichové. Jsme jediná bytost, která ničí obyvatelnost vlastní planety.

To, že je člověk nejvznešenější z tvorů,

lze soudit z faktu,

že žádný jiný tvor toto tvrzení nepopírá.

Georg Christoph Lichtenberg

3. CO JSME

3.1. Ke kořenům našeho chování

Podle výroku jednoho starého opičáka z Planety opic představuje lidstvo zvláštní směs geniality a naprostého idiotství. Nechceme-li zůstat intelektuálně příliš pozadu za citovanou opicí, měli bychom se snažit pochopit, proč tomu tak vlastně je.

Jan Keller, Nedomyšlená společnost

Lidé jsou savci a primáti a jako takoví sdílejí mnohé ze základních principů chování s ostatními savci a primáty. Naše etika je v první řadě založena na zkušenosti. Pravidla chování, která se v průběhu fylogeneze i kulturního vývoje osvědčila, jsou v nás ukotvena velmi hluboko. Děti na celém světě se rodí již vybaveny všemi vlastnostmi, které umožnily jejich předkům přežít.

Milion let strávil člověk a jeho předchůdci v malých, jasně ohraničených a vymezených skupinách lovců a sběračů, čítajících obvykle několik desítek jedinců. Tento způsob života nás utvářel. Všechny naše vrozené programy chování se vyvinuly jako adaptace na prostředí během dlouhé doby, která tvoří 98 % naší historie.

Zvykli jsme si pečovat o děti, udržovat oheň, rvát se se zvířaty, přežít zimu, ale nezvykli jsme si pečovat o přírodu. Lovce a sběrač starší doby kamenné neměl s přírodou žádné slitování. Lovil a sbíral, mýtil a vypaloval, kdykoliv se mu to zdálo vhodné. Škody, které tím napáchal, se držely v jistých mezích, protože lidí nebylo mnoho, a proto nebyl ani důvod se omezovat. Lidstvo se vyvíjelo z malé skupiny na relativně ohromné planetě a teď je nás sedm miliard na maličké planetě.

Za krátký časový úsek civilizačního vývoje posledních deseti tisíc let jsme se po biologické stránce nezměnili. Prodělali jsme sice enormní kulturní vývoj; naše emoce, pudy a způsob myšlení však zůstaly při starém. V těchto ohledech se nelišíme od našeho předka, lovce sobů z doby ledové, jsme však s naší mentalitou doby kamenné „přesazeni“ do moderní společnosti.

Člověk je naprogramován, aby spolupracoval s vlastními příbuznými a do jisté míry i s nepříbuznými jedinci, ovšem jen ve skupinách určité velikosti. A také k tomu, aby hleděl do nepříliš vzdálené budoucnosti. Proč by se naši předkové zajímali o to, co se stane za padesát let? Museli řešit mnohem důležitější, aktuálnější úkoly. Jsme zajatci archaického myšlení, které operuje jen s bezprostředními příčinami a následky. Náš rozum je sice schopen vyvodit, že ničení životního prostředí povede nakonec k naší záhubě, bezprostředně se nás to již týkat nebude, proto nám to nevádí. Na učení systémem pokus – omyl nám dnes už nezbyvá čas.

Vedení rukou přírodního výběru, snažíme se dál šířit vlastní geny a geny svého kmene. Lidská neschopnost vidět dál než za horizont několika příštích let se vymstí, stejně jako skutečnost, že nejsme programováni ke spolupráci mimo určité úzké struktury. Naše lovecko-sběračská morálka není příliš dokonalým vybavením pro třetí tisíciletí. Globální problémy vyžadují rozsáhlejší spolupráci. Člověk ne že nechce, ale není toho v současném stupni vývoje schopen.

Člověk může dělat to, co chce, ale nemůže chtít, aby chtěl.

Arthur Schopenhauer

3.2. Kapacita kanálu

V kognitivní psychologii existuje pojem *kapacita kanálu*, popisující velikost prostoru v našem mozku pro určité druhy informací. Jednou takovou konstantou je „*magické číslo sedm*“ (George Miller), vyjadřující míru lidské schopnosti rozlišit, zapamatovat tóny, barvy, chutě, čísla. Tato přirozená mez se ukazuje opakovaně v různých jednoduchých testech.

Číslo dvanáct zas vyjadřuje obvyklý *rozsah naší skupiny soucítění* – nám blízkých osob, jímž věnujeme nejvíc pozornosti, s nimiž komunikujeme, myslíme na ně a děláme si o ně starosti. Kdybychom na seznamu měli osob dvojnásobek, mohli bychom věnovat každému jen polovinu času a už bychom se všemi nebyli tak blízcí. Být něčí skutečný přítel vyžaduje určitou minimální časovou investici a citovou energii. V určitém bodě, někde mezi 10 a 15 lidmi, začne taková zátěž překračovat naše možnosti, stejně jako je nad naše možnosti rozeznat příliš mnoho tónů.

Nejzajímavější přirozenou mezí je naše *kapacita sociálního kanálu*. Britský antropolog Robin Dunbar tvrdí, že mozky se vyvíjejí a zvětšují proto, aby zvládly složitost větších sociálních skupin. Objevil korelaci mezi velikostí mozkové kůry opice a velikostí skupiny, ve které žije. Dokonce sestavil rovnici, do které dosazuje objem mozkové kůry, z níž mu pak vychází předpokládaná maximální velikost skupiny pro dané zvíře.

Lidé společensky žijí v největších skupinách ze všech primátů, protože jsou jediní savci s mozky dost velkými na to, abychom zvládli všechny složitosti takového sociálního uspořádání. Pro *homo sapiens* také vychází největší odhad velikosti skupiny - 147,8, čili přibližně 150. Číslo tak 150 zřejmě představuje maximální počet jedinců, s nimiž můžeme mít opravdu společenský vztah, který spočívá v tom, že víme dobře, kdo tito lidé jsou a jaký je jejich vztah k nám.

Při studiu antropologické literatury Dunbar pak na číslo 150 opakovaně narážel. Například studiem 21 různých společenstev lovců a sběračů zjistil, že průměrný počet obyvatel v jejich vesnicích byl 148,8.

K organizaci větší skupiny lidí musíme obvykle zavádět hierarchii, formální pravidla a předpisy. Pod hranicí 150 lze však téhož dosáhnout neformálně. Lidé jednají na základě osobní loajality a přímých mezilidských kontaktů. Při práci v menší skupině, kde se každý

s každým zná, působí skupinový tlak, který je mnohem silnější než postava šéfa. Lidé chtějí splnit, co se od nich očekává. U větších skupin to kvůli překročení kapacity sociálního kanálu není možné. Když je lidí mnoho, začnou si být navzájem cizí a semknuté společenství se vytrácí.

3.3. Tragédie společné pastviny

Představme si společnou obecní pastvinu, na kterou mají stejný přístup všichni sedláci z vesnice. Pastvina je schopná uživit sto ovcí. Každý sedlák má zájem pást na společném pozemku ovcí co nejvíce, ale díky přirozeným mezím, které vytvářejí nemoci, války a jiné katastrofy, celkový stav ovcí zůstává v mezích udržitelnosti. Pastvina užíví sto ovcí, deset sedláků na ní pase po deseti ovcích.

Jenže přirozené meze mohou zmizet. Zlepšuje se lékařství, ubývá válek i jiných katastrof a každý sedlák se ocitne v pokušení přidat na obecnou pastvinu alespoň jednu ovci navíc. Když to udělají všichni, sto deset ovcí pastvina neuživí. Ovce jí vypasou, zničí a následně pomřou hladu. - Tuto metaforu lze zobecnit na jakýkoli zdroj, k němuž je volný a neřízený přístup. Omezené možnosti nejsou slučitelné s neomezenými nároky.

Již zakladatelé ekonomie ve druhé polovině 18. století rozpoznali, že člověk, má-li mít prospěch ze spolupráce s jinými, musí být obstoupen pravidly správného chování, musí jimi být neustále zatlačován do mezí, které si není sám uložit. Pokud počet členů nějaké skupiny není zcela malý nebo pokud nebudou zavedeny donucovací prostředky či jiné formy nátlaku, racionální jednotlivci budou jednat vždy pouze ve svém individuálním a nikoli kolektivním zájmu.

Pro současnou společnost je charakteristický zvětšující se rozpor mezi individuálním a veřejným zájmem: jsme racionální jedinci v iracionální společnosti, a čím racionálnější se chováme jako jednotlivci, tím iracionálnější jsme kolektivně. V době globalizace, obrovského nárůstu obyvatelstva a s tím souvisejícím nárůstem urbanizace, průmyslu, transportu, se veřejným statkem postupně stává celá planeta Země. Pokud se každý jednatel snaží realizovat svůj zisk v rámci společnosti, jejíž pravidla umožňují levné využívání veřejných statků, jako je voda, vzduch a země, lidstvo nutně směřuje ke katastrofě.

V současné době neustále narůstá rozpor mezi potřebou rozsáhlé celosvětové akce na záchranu naší civilizace a schopností lidstva se na nějaké společné akci dohodnout. Problém není v komunikačních technologiích, ty už naopak propojily celý svět. O letecké nehodě na druhé straně zeměkoule se dozvíme všichni za pár minut. Některé události (Olympijské hry,

volbu Miss World) sledují na svých obrazovkách současně miliardy lidí. A přesto k sobě nemáme blíž. "Lidstvo" je pojem, který sice užíváme, ale pro naše myšlení, cítění a jednání má pranepatrný vliv.

3.4. Je nás moc

Na konci poslední doby ledové (wurmské) kolem roku 10 000 př. n. l. žilo na světě asi čtyři miliony lidí. Porodnost i úmrtnost byla vysoká, průměrný věk dožití byl nízký – kolem 30 let – a zvyšoval se jen velmi pomalu. Změny v zemědělství, k nimž došlo okolo roku 5 000 př. n. l., přinesly výraznější vzrůst počtu obyvatelstva. Na počátku našeho letopočtu žilo na Zemi asi 260 mil. lidí. I přes ojedinělé poklesy (jeden přišel kolem roku 400 n. l. s rozpadem antické společnosti, jiný zavínil mor ve 14. století), počet obyvatel stále mírně stoupal. Na konci pátého století žilo na Zemi 430 milionů, k 500 milionů se počet obyvatel přiblížil kolem roku 1500.

V té době se úmrtnost se snížila, zatímco porodnost zůstala na vysoké úrovni a výsledkem byl stále rychlejší růst počtu obyvatelstva. Začátkem 20. století už celkové množství činilo 1,6 miliardy, na jeho konci pak již 6,2 miliardy. Při pokračování těchto trendů by do roku 2030 světová populace narostla na 9 miliard.

Některé problémy v naší zemi řešíme už dlouho (např. církevní majetek, státní maturity aj.), od „sametové revoluce“. Za tu dobu vzrostl počet lidí na Zemi o 1,5 miliardy. Je to tolik, kolik má celá Evropa, celá Severní Amerika, Rusko a Japonsko dohromady. To už je ale jiný svět!

Exponenciální růst populace je hlavním faktorem současného světového vývoje. Celkový počet lidí na Zemi po mnoho tisíciletí nepřesáhl jednu miliardu, za posledních sto let však stoupl na sedm miliard a dále roste. Populační růst s sebou nese prudký růst dalších problémů (eroze půdy, růst pouští, kácení lesů, zamoření vody toxickými látkami, znečištění oceánů, ztráta různých živočišných a rostlinných druhů, nedostatek palivového dříví, vyčerpávání zásob nafty a různých minerálních zdrojů, splachování půdy do řek a vodních nádrží, přerůstání lidských obydlí na ornou půdu, pokles hladiny spodní vody, zmenšující se plocha nedotčené přírody, globální oteplování, radioaktivní odpady, kyselý déšť atd., atd.). Každý problém násobený sedmi miliardami nabývá hrozivých rozměrů (třeba jedna ryba jako denní dávka potravy pro člověka znamená 7 miliard ryb ulovených každý den apod.).

Exponenciálně vzrůstající počet osob potřebuje neméně exponenciálně rostoucí produkci potravy, těžbu surovin, stavbu obydlí, komunikací atd. Lidstvo spotřebovalo po 2. světové

válce více přírodních zdrojů, než za celou předcházející historii. Celosvětová úroveň spotřeby a výroby dnes převyšuje ekologickou kapacitu Země o 25%. Atmosféra Země se zahřívá.

Pětina světové populace žije v rozvinutých zemích, nadbytečně vyrábí, spotřebovává a znečišťuje. Zbylé čtyři pětiny žijí v rozvojových zemích a většinou v chudobě. Pod hranicí chudoby (2 USD na den) žije 3,6 miliardy lidí. Nejedná se pouze o obtížné přežití s tak malou finanční částkou, ale i o další negativní faktory, kterými jsou nedostupnost čisté pitné vodě (1,1 miliardy lidí) a nedostupnost základní zdravotní péče (2,4 miliardy lidí). Hlad a chudoba si denně vyžádají 25 tisíc životů.

Největší chybou lidstva je neschopnost pochopit exponenciální funkci.

Albert Barlett

3.5. Thanatos

Předpokládal jsem, že většina lidí má raději peníze než cokoli jiného, ale objevil jsem, že ještě raději mají ničení.

Bertrand Russell

V celém svém vývoji lidé rozvíjeli neobyčejnou krutost, která mívá podobu bezdůvodného zla hledajícího nejrůznější záminky k mučení a zabíjení jiných jedinců. Ve všech lidských kulturách a civilizacích bez výjimky hrál boj člověka s člověkem zásadní úlohu. Všechna velká stěhování národů a zejména všechny boje o území byly činy, které by dnes byly považovány za genocidu. Masakry vznikají z pouhé potřeby vraždit. Absurdní krutost je všudypřítomná.

Dnešní projevy násilí ve světě nejsou projevem jen nějaké aktuální situace; kořeny jsou hodně hluboko. Dva příklady: 1. Pračlověk zlikvidoval všechny mamuty. Nedávno se zjistilo, že jejich kly používal ke stavbě přístřešků. 2. Ze skupin, které dodnes žijí jako lovci-sběrači, dvě třetiny vedou neustále kmenové války. Úmrtnost způsobená válečnými konflikty na úrovni 0,5 % obyvatelstva za rok, která je pro společnost lovců-sběračů typická, by v průběhu 20. století znamenala smrt dvou miliard lidí.

V průběhu 5 600 let, což je doba přibližně odpovídající historickému vývoji vyspělých kultur, došlo k 3,5 tisícům válečných střetů různého rozsahu. Jejich výsledkem bylo 3,5 miliardy

mrtvých – buď přímo v boji, nebo zemřeli na následky válek (hladomor, epidemie atd.). Válčí se pořád. Sotva se na jednom místě světa uzavře mírová smlouva, vypukne konflikt jinde. V tomto směru probíhají lidské dějiny s děsivou návazností.

Každá válka je důkazem toho, že člověk dosud nedovede řešit konflikty jinak než násilím, užívaným od samého počátku evoluce. Hluboko v lidské povaze stále ještě tkví potřeba mít nepřítel – zlého a hrozivého protivníka, který páchá bezpráví, podvádí, a tak či onak nutí ke zlu. Potenciální násilí je skryto pod tenoučkou civilizační slupkou stále, negativní pudy se snadno vybudí i v běžných životních situacích (doprava, parlament, černá kronika, počítačové hry, internetové diskuse ...).

Vedle potěšení ze skutečných násilných konfliktů či potenciální připravenosti k agresi je pozoruhodný i všeobecný zájem o násilí. Stanislav Lem třeba vyprávěl (1994): „*Já špatně spím. A když se v noci probudím, sednu si před televizor a skáču přes satelit po programech, snažím se najít něco méně morbidního. Žel, ani jednu noc se mi to nepodařilo. Pořád jen zločin, davová panika, zemětřesení, výbuchy sopek, různé méně či více barvitě současné Pompeje a Troja. ... Já jsem ochoten zaplatit, abych se nemusel dívat na řezání děvčátka pilou, ale lidé docela masově platí, aby právě tohle viděli. Kdyby tomu bylo naopak, nikdo by takové idiotismy neprodukoval. ... Ta všeobecná potřeba zločinu, divokosti, přihlížení utrpení, hodně deprimuje... V podstatě jsme těmi nejstrašnějšími nestvůrami na této planetě a jejím největším neštěstím.*“

ALE JE HUDBA!

Vladimír Holan

3.6. Eros

Sex je hlavním cílem téměř veškerého lidského úsilí.

Sex ví, jak podstrčit milostná psaníčka a prstýnky vlasů do ministerských portfolií a filozofických rukopisů.

Arthur Schopenhauer

Smyslem života je život, zachování a pokračování života, rozmnožování, plození, sex. Není organické částice, která by nebyla sexualizována. Sex je tak nevyprostitelně vetkán skrz naskrz

do osnovy našeho chování, že jej lze označit za život sám. Je-li tomu tak, počíná se v kolébce a zakončuje se v hrobě.

Podle některých evolučních psychologů, vše, co člověka odlišuje od ostatních zvířat - velký lidský mozek, vysoká inteligence, složitá řeč – je ekvivalentem pavích pěr; je to prostředek vyvinutý k upoutání a udržení sexuálního partnera. Veškeré lidské úspěchy od umění po kosmonautiku mohou tak být pouze vedlejším produktem nástrojů sexuální přitažlivosti. Sexuální pokušení je základním instinktem, součástí lidské podstaty: kdybychom si nezačínali a nevyjadřovali zájem o druhé pohlaví, nepokračovali bychom v reprodukci a lidstvo by již neexistovalo.

Sex je vlastní celé živočišné říši, „*rekreační sex*“ (Jared Diamond) je charakteristický jen pro člověka a trpasličího šimpanze bonobo. Móda, kosmetika, reklama, tanec, pop-music – tam všude najdeme tohoto společného jmenovatele.

O sexu každý lže.

Robert A. Heinlein

3.7. Slepá ulička vývoje

Není důvodu k překvapení: přeci jsme vždycky věděli, že civilizace zanikají a život končí smrtí.

Robinson Jeffers

Jaký má lidstvo smysl své existence? Život bez chorob a problémů do sta let, zvyšování životní úrovně, cesty do vesmíru? Nikdo cíle lidstva neformuluje, ale jedno je jisté: Již alespoň dvě stě let nás ovládá náboženství růstu Růstu, vycházející ze základní teze, že smyslem života je nahromadit co nejvíce statků a zažít co nejvíce materiální slasti.

Veškeré společenské a politické snažení se orientuje na dosažení a udržení co nejvyššího tempa ekonomického růstu. Jeho důsledkem je neustálé zrychlování, zplošťování a materializování života, jdoucí ruku v ruce se ztrátami osobních vztahů, znečišťování přírody a bagatelizací těchto faktů.

Základní postulát, že více se rovná lépe, se vztahuje na čím dál, tím větší počet oblastí. Tržní principy se postupně začínají uplatňovat na veškeré společenské dění. Politika, vzdělání,

životní styl, to vše se řídí dle kritéria výhodnosti a výnosnosti, zákony nabídky a poptávky. Politika se stává populistickou, vzdělání se zaměřuje směrem k pozdějšímu ekonomickému využití a lidé se navzájem využívají k vlastnímu prospěchu.

Environmentální problémy jsou brány jako vedlejší účinky ekonomického růstu, které jsou ale v jeho rámci ospravedlnitelné. Chce-li totiž společnost jako celek neustále zvyšovat svou materiální úroveň, je třeba, aby někde brala zdroje. A jedním ze základních zdrojů je příroda. Abychom mohli žít „lépe“, musíme více vyrábět, více těžit, více znečišťovat. Následky jsou pak z velké části trvalé, což znamená, že současná situace je neudržitelná. Jednou totiž přírodní zdroje zákonitě musí dojít, je jen otázkou kdy. Se zrychlujícím se ekonomickým růstem se tak životnost zdrojů geometricky zkracuje. Ve stále stejně konečném prostoru (Země) všechno hrozně roste (exponenciálně), čas se zahušťuje (virus času) a všeho je mnoho.

Nejdůležitější problémy nadcházejících desetiletí jsou svou povahou globální, a proto i jejich řešení by mělo být na globální úrovni. Faktory, které řešení brání, se zdají být všude na světě podobné a jsou z velké části nezávislé na národnosti a kultuře. Mezinárodní panel uvádí jako nejzávažnější tyto:

- Nezáměr o potřeby budoucích generací
- Starání se o blaho jedné skupiny či jednoho národa
- Korupce představitelů rozhodovací sféry (politiků)
- Plýtvání
- Nenasytlost a sobeckost

Vzhledem k individuálnímu i skupinovému egoismu se nedaří dojít k řešení globálních problémů spontánně, mohlo by být vynuceno pouze nějakou globální vládou s rozsáhlými pravomocemi. Ustavení takové vlády je sice teoreticky představitelné, ale prakticky neproveditelné.

Globální řízení založené na objektivním vědeckém poznání by možná mohlo naši civilizaci zachránit. Ale kdo by ho připustil? A existuje skutečně něco jako objektivní vědecké poznání? I my vědci jsme jen lidé podléhající duchu své doby. I my máme své individuální a skupinové zájmy a aspirace, které se snažíme prosadit.

K řešení věcí veřejných si volíme politiky, kteří by tuto službu měli profesionálně vykonávat. Ale oni jsou ovlivněni duchem doby stejně jako my všichni. Zabývají se obvykle okamžitými

problémy, “hasí požáry”; politik uvažující v dimenzi dekád je velkou výjimkou. Politici hrají hry s jinými politiky, svými konkurenty, myslí především na sebe a své příští zvolení.

Kdo z politiků je ochoten říci lidem pravdu? Politici, hlásající dnes dobrovolnou skromnost a odříkání v zájmu udržitelné budoucnosti, mají mnohem menší šanci na zvolení než ti, kteří budou slibovat více štěstí (spotřeby) teď hned. Tento trend může ještě více vzrůstat vlivem stárnutí světové populace (Již dnes hlasují důchodci v USA proti výdajům na školství, výzkum a infrastrukturu).

Je například současné zadlužování státu jev specifický, anebo naopak velmi zákonitá fáze ve spirále vývoje, jak ji v 18. století popsal Alex Fraser? “Demokracie nemůže existovat jako permanentní forma vlády. Může existovat pouze do té doby, než voliči objeví, že si mohou odhlasovat velkorysé výhody na účet státní pokladny. Od této chvíle hlasuje většina vždy pro kandidáty, kteří slibují nejvíce požitků z veřejných financí. Proto demokracie vždy zkolabuje kvůli nedostatku finanční odpovědnosti a je vždy vystřídána diktaturou. ... Národy procházely následujícími stádii: od otroctví k víře, od víry k odvaze, od odvahy ke svobodě, od svobody k hojnosti, od hojnosti k sobectví, od sobectví k sebeuspokojení, od sebeuspokojení k apatii, od apatie k závislosti, od závislosti zpět k otroctví.”

Zatímco mnozí z nás sní o jakémśi lepším světě, dealeři drog, pašeráci lidí a zloději plutonia mají jiné cíle. Hladovějící a pronásledovaní tohoto světa řeší pouze otázku holého biologického přežití. Těžko se všichni shodneme. Kýžený život v míru, svornosti, štěstí a souznění s přírodou bychom museli vést v nějakém jiném světě.

Zdá se, že ztroskotat pokus přírody přivést na Zem rozumnou bytost.

Nils Bohr

3.8. Život na Titaniku

Lidé nikdy nedovedli myslet víc než zhruba rok či dva dopředu - ale teprve teď se jim to stává osudným. Nejpozoruhodnější mezi všemi zmíněnými i jinými nebezpečími je to, že lidé to všechno masově odmítají vzít na vědomí, že jim je všechno jedno... Lidstvo se považuje za šest miliard individuí, z nichž každé tragikomicky myslí na pár let svého individuálního prodloužení života neskonale víc než na osud lidstva.

Milan Machovec, 2002

Terorismus se stává stále nebezpečnějším, rozšířenějším a obtížněji předvídatelným. Chemické, biologické a nukleární zbraně se stanou pravděpodobně v průběhu příštích let dostupnými i pro jednotlivce. Současné zásoby zbraní (31 tisíc jaderných hlavic s úhrnnou kapacitou 200 000 těch hirošimských) by mohly mnohonásobně vyhubit celé lidstvo. Ale odzbrojení je ze všech problémů, před kterými naše civilizace stojí, problém ještě tak nejsnáze řešitelný – viz Osm smrtelných hříchů podle Konráda Lorenze:

- *přelidnění*
- *devastace prostředí*
- *běh o závod se sebou samým*
- *vyhasnutí citů*
- *genetický úpadek*
- *rozchod s tradicí*
- *nekritická poddajnost*
- *jaderné zbraně*

Lidé pro svůj život víru v pokrok potřebují. S představou budoucnosti, že všechno dobré už bylo a teď už bude jenom hůř, ztrácí život svou perspektivu a dynamiku. Z tohoto hlediska jsou výše uvedená fakta alarmující, ale popravdě řečeno, ne zas tak příliš. Vychází stovky knih, v jejichž názvu se vyskytuje slovo “konec”. Z toho, co se píše, jakoby odcházel celý svět, který známe. Dokonce se objevil speciální výraz - “endismus”.

Informace o stavu našeho světa se běžně objevují v médiích uprostřed záplavy jiných hrůz; každý, kdo chce, může se vše snadno dozvědět. Lidé si se zájmem negativní vizi přečtou stejně tak, jako se pobaví hororem v televizi. Ale nic víc. Je jim to vzdálené a abstraktní, přemýšlet o tom je nepříjemné. O takových věcech se ani běžně veřejně nemluví, je to stejné společenské tabu jako třeba smrt.

Lod' se pomalu potápí, ale zatím nic nepocítujeme, to čeká na naše děti a vnoučata. Oni to moc netuší a slastně si užívají ještě víc než my. Duchem doby je hédonismus, objektem zájmu to, co je příjemné, maximalizace slasti s minimem strasti. Jako bychom si přišli na tuhle planetu jenom užívat, „*olizovat život*“.

Není sporu o tom, že naše civilizace pomalu končí. K tomu není třeba snášet další důkazy. Výše jsem se snažil hledat odpověď na otázku, proč se tomu lidstvo nesnaží zabránit. Odpověď zní: Člověk jako živočišný druh je na Zemi krátce, nestihl se vyvinout, jeho

genetické vybavení mu neumožňuje adaptaci na rychle se měnící svět. Rozsáhlejší, systematictější a dlouhodobější spolupráce není lidstvo schopno.

Už jen nějaký bůh nás ještě může zachránit.

Nám zbývá jediná možnost - připravovat v myšlení a básnění pohotovost pro ukázání se boha anebo pro nepřítomnost boha v zániku.

Martin Heidegger, 1966

4. REFERENČNÍ RÁMEC

4.1. Homogamie

(Lidé) ...za celý život zhlédnou jen zlomek jsoucna a jako dým letí rychle ... do všech stran a každý věří jenom tomu kousku, který zná, a chlubí se, že objevil všechno.

Empédocles z Agrigentu, 490 – 430 př. n. l.

Jedinci téhož biologického druhu vytvářejí často skupiny, smečky, stáda. Příslušnost k takové skupině s sebou přináší řadu výhod i nevýhod: na jedné straně relativní bezpečí, jistotu, solidaritu a pomoc jiných členů, na druhé straně povinnost dodržovat vnitřní řád skupiny, kázeň, podřízenost, poslušnost a oddanost.

Nepříliš jinak je tomu i u lidí. Bojíme se osamělosti, a tak každý rád někam patříme – vyhledáváme lidi sobě podobné. S těmi, kdo mají stejné zájmy a záliby, stejné názory a představy o světě jako my, se cítíme uvolněně, bez napětí a nejistoty, obav a podezření, klidně a bezstarostně. Je snazší organizovat naše životy tak, abychom maximalizovali styk s lidmi, kteří se nám podobají a minimalizovali styk s lidmi, kteří se od nás liší. Tento způsob, který činí naše životy pohodlnější, vede však tzv. *homogamii* (Abraham Maslow). Lidstvo je dnes rozděleno do nesmírného množství izolovaných, vzájemně uzavřených skupin, které spolu nemají nic společného.

Čím více jsou si lidé blízcí ve svých zájmech, ve svých snahách, tím spíše nalézají společný jazyk, tím spíše se shodnou. Mají společně sdílený základní okruh názorů, představ, postojů a hodnot – *referenční rámec*; řídí se jím sebejistě a bez pochybností. Žije-li člověk dlouho v

jednom prostředí, stává se pro něj celým světem a neuvažuje o jiném. Co se odehrává v dané skupině, je pro ni vždy mnohonásobně významnější než cokoli jinde na světě. Povodeň se dvěma tisíci obětí kdesi, se zdá být méně významnou než zlomená noha člena skupiny.

Při duševní činnosti se také běžně pohybujeme v rámci nějakého intelektuálního systému a naše činnost spočívá v tom, že se do něj snažíme zavést co nejdokonalejší řád místo chaosu, zaplnit bílá místa, odstranit rozpory a nesrovnalosti. Když člověk ve své oboru něco dokáže, je za to odměněn („*Není příjemnějšího zvuku než slova chvály*“ Xenofón), opakuje se a má tak motivaci udělat příště něco podobného. Opět získá odměnu atd. Stává se tak postupně úspěšným specialistou, ale bohužel též rutinérem, jehož symbolický vesmír se smrskává a získává tvrdou, neprostupnou skořápku.

Skladem sebepřesnějších, dílčích vědeckých poznatků celek nikdy znovu nevytvoříme. Ale oni se o to ani vědci nepokoušejí. „*Všichni jsou odborníky ve svém malém oboru a očekávají, co potřebují od jiných odborníků. Všichni žijí, jakoby byl celek řízen z jednoho místa. Ale na tom místě nestojí žádný odborník. Tam nenalézají nic.*“ (Karl Jaspers)

4.2. Informační lavina

Toho i toho je mnoho,

toho i toho je moc...

Zdeněk Svěrák

Pocit nevolnosti je všudypřítomný, je úporný, i když není nijak silný. Ne není nám zle, jen je všeho moc – informací, jídla, odpadků, lidí, obalů, knih, znaků, politických programů, míst, kam odletět na dovolenou, nabídek půjčky a příliš horkých dní v roce. ... Mnoho znaků, málo označovaného, mnoho významů, málo významného, mnoho částí, málo celků, mnoho faktů, málo kontextů, mnoho kopií, málo originálů, mnoho obrazů, málo zobrazeného, mnoho promluv, málo domluv, mnoho cílů, málo smyslu, mnoho reprezentantů, málo reprezentovaného, mnoho odpovědí, málo otázek.

Václav Bělohradský, Společnost nevolnosti

Ročně se na světě vyprodukuje 5 exabytů (10^{18} bytů) informací, která se ukládají na datová média, nejčastěji magnetické hard disky (95 %). Jak velký je to objem? - Kongresová

knihovna ve Washingtonu má sedmnáct milionů knih, což obnáší 136 terabytů (10^{12} bytů) informací. Pět exabytů vyprodukované informace ve světě ročně pak představuje 37 tisíc knihoven rozsahu Kongresové knihovny. Každých osmnáct měsíců se objem tohoto digitálního vesmíru zdvojnásobuje, do roku 2020 se tak má zvětšit 44 krát.

Kapacita našich kanálů je omezená. S rostoucím objemem produkovaných informací k nám dorazí jen velmi malý, dost náhodný výsek a my tak ztrácíme schopnost vidět souvislosti, stáváme se snáze manipulovatelní. Osvojujeme si masu informací, které nepotřebujeme, zatímco nikdy neobjevíme informace, jež mohou zcela změnit náš život.

Nikdo neví, jak si poradit s nebyvalým zrychlením produkce vědy, která nás zahlcuje. Každý z milionů univerzitních profesorů musí alespoň jednou za dva roky vydat novou knihu a v každé z nich "objeví" cosi nového. Kdo to všechno přečte? Kdo odseparuje bláboly od smysluplných věcí?

S rostoucí explozí informací zdánlivě paradoxně méně čteme. Jestliže například poezie u nás dříve vydávala v nákladu desítek tisíc výtisků, dnes jsou to již jen stovky výtisků. Z toho, co druzí napíší, nás zajímá především to, co bychom mohli sami ve své práci použít. Diskuse bývá často jen soubojem a měřením sil, v postmoderním informačním chaosu se vytrácí upřímné hledání pravdy v dialogu. To, co se ve světě vědy cení, není hloubka, ale priorita a formální dokonalost.

Patronem pravdy bývala kdysi církev, garanci posléze převzala novověká věda. Dnes o tom, co lidé budou považovat za pravdivé, rozhoduje trh a média. I vynikající literární díla - pokud vzniknou - hynou v nepřehledné produkci, vítězí dobře inzerovaný kýč a bulvár. Před manipulující reklamou není úniku.

Současný lidský život je rozptylováním člověka, rozptýlením v čase, prostoru, touze, vědění a činnosti. Moderní lidství je rozptýlené lidství do množství úlomků a samostatných logických světů, které spolu vzájemně nekomunikují. Každé rozptýlení zmenšuje vědomí. Současné lidství ztrácí skutečné vědomí a to je nebezpečnější než atomová bomba.

René Alleau

4.3. Paradoxy sdělování

Ve své knize „O nejsoucnu čili o přírodě“ Gorgias Leontinský (483 - 375 př. n. l.) píše: „*Nic není. I kdyby něco bylo, nemohli bychom to poznat. Kdybychom to i poznali, nemohli bychom to jiným sdělit.*“

Máme zde před sebou typický paradox: Mluví-li Gorgias vůbec, již se dopouští nedůslednosti a sám sobě odporuje. Věří, že poznal pravdu a že jí může srozumitelně sdělit druhým lidem. I když je Gorgias výjimečný svou extrémní skepsí, není výjimečný paradoxii svého sdělování. Například:

- I jiní skeptici se snažili přesvědčit – apelováním na rozum, aby lidé rozumu nevěřili.
- Platonovo dílo představuje několik silných svazků včetně tvrzení, že ty nejdůležitější myšlenky jsou písemně nesdělitelné.
- Augustin prohlásil, že když se ho nikdo neptal, co je čas, věděl to, ale když se ho někdo zeptal, už to neví.
- Spinoza oslavoval psaní ne do knih, ale do lidských srdcí. Byly to však knihy, do kterých napsal, aby lidé nevěřili knihám, ale živému slovu.

V podobných příkladech lze pokračovat, ale vždyť to známe z vlastní zkušenosti: Když třeba čtu v románu nějaký delší popis přírodní scenérie, mám nutkání tu pasáž přeskočit. Moc mi to neříká. Ale zrovna tak stojím sám v naprosté bezmoci před pokusem popsat to, co jsem v přírodě prožil já sám. Ať je ta situace výjimečná nebo zcela běžná, nedovedu si představit takový popis, který by dokázal plnohodnotně zprostředkovat zkušenost jednoho člověka druhému věrně a beze zbytku, tak aby dotyčný mohl říci „Aha!“ a bylo mu vše jasné.

Nejen výjimečné zážitky, ale i ty běžné – hudba, milování, plavání, tanec - jsou stěží slovy vyjádřitelné. Každý člověk žije svou vlastní zkušeností a vše, co sám nezakusil, je pro něj pouze nejasnou, mlhavou a vzdálenou představou. O zkušenosti lze smysluplně komunikovat pouze s tím, kdo něco podobného sám zažil. Přitom zkušenost jednoho člověka není nikdy úplně shodná se zkušeností druhého.

Každý výrok o světě pravý obraz světa současně objasňuje i zastírá. Cokoli je pravdou pro mne, přestává jí být okamžikem zformulováním výroku a jeho vyslovením. Pro druhého člověka mohou má tvrzení sloužit pouze jako výzva k prozkoumání; jejich převzetí je ospravedlněno pouze vlastním dokonalým nahlédnutím. Ten, kdo těm výrokům porozumí a skutečně pochopí, dostane se nad ně a překoná je.

Na cestě poznání se člověk setkává s paradoxy. Čím dál hloub postupuje, tím jich je více. Není to omyl, není to chyba, patří to k podstatě cesty poznání. Paradoxy nelze odstranit, nelze se jim vyhnout, paradoxy je třeba vystát.

Pravdu buď vidíte, nebo nevidíte.

Vidět znamená jednat.

Jiddu Krišnamurti

5. NA CESTĚ POZNÁNÍ

5.1. Potřeba tázání

„Je to genetická vada, že úmyslně ubližujeme sami sobě? Co s tím dělat?“

„Bude konec světa? A kdy asi? A co bude potom?“

„Proč takové masy lidí věří v Boha ještě v dnešní moderní době?“

„Jaké to bude, až budu mrtvá? Nedovedu si to představit.“

„Jak je vlastně, že se děvče zamiluje do chlapce a naopak?“

„Co by mohlo udržet společnost pohromadě?“

„Proč jsme na světě, když je život tak krátký?“

Takové a podobné otázky si kladou mladí lidé, když opouštějí bezstarostnou říši dětství a připravují se na vstup do světa dospělých. Když jsem byl v jejich věku, četl jsem s velkým zaujetím *Vojnu a mír* Lva Nikolajeviče Tolstého. Střídavě jsem se ztotožňoval s tím či oním románovým hrdinou, třeba s tázajícím se Pierrem Bezuchovem: *„Co je špatné? Co je dobré? Co má člověk milovat a co nenávidět? Pro co má žít a co jsem já? Co je to život, co je to smrt? Jaká síla řídí svět?“* – ptal jsem se v duchu. *A neznal odpověď ani na jednu z těchto otázek kromě jediné a nelogické, která naprosto nebyla odpovědí na tyto otázky. Říkala – „Umřeš - a všechno skončí. Umřeš a všechno se dozvíš – nebo se přestaneš ptát.“ Jenže i umřít bylo strašné.“*

A co John Lennon, když zpíval:

*„Jak se mám dostat dál, když nevím
kam vlastně jdu?*

*Jak se mám dostat dál, když nevím
kudy?*

*Jak se mám dát do něčeho,
čemu nevěřím?“*

Dalo by se dlouho pokračovat. Dokud má člověk zájem se ptát, zkoumat, zkoušet – uchovává si své psychické mládí. Otázky však někdy bývají nepříjemné a bolestivé. Lidé mají přirozený pud vyhýbat se bolesti, a tak se také často raději vyhýbají nepříjemným otázkám, tázání vůbec („*Čím míň víš, tím líp spíš.*“ Ruské přísloví). Kdo se začne definitivně smířovat, skončí s tázáním a pochybnostmi a všechny otázky považuje za snadno zodpověditelné anebo hloupé a zbytečné, je teprve skutečně starý (anebo už mrtvý zaživa).

Sklon k sebezapomenutí, rozptýlenosti a ztracenosti v ruchu světa nosíme v sobě stále. Plnění každodenních povinností, obstarávání, běžná práce, to všechno jsou svody na cestu zakrývání a zapominání pravého bytí. Když člověk na chvíli sestoupí z každodenního kolotoče, usebere se a položí si otázku „Co jsem, co dělám a proč, co opomím, co mám dělat?“ vystoupí rázem z všednodennosti a dotkne se možnosti zázraku vědomí vědomí.

Velikost člověka lze měřit hloubkou jeho otázek.

Otokar Březina

5.2. Sami

Cesta pravého poznání není určena pro organizovanou skupinovou turistiku. I když jí prošlo mnoho lidí před námi a půjde mnoho lidí po nás, je tak úzká, že se tam s námi už nikdo jiný nevejde.

Všichni náboženští velikáni museli někdy v životě prožít období úplné osamělosti. Zarathustra (*563 př. n. l.) odešel z domova bez souhlasu rodičů ve dvaceti letech. Putoval deset let, až ve třicátém roce svého života prožil zjevení, které se stalo hranicí dvou dob v chronologii mazdovské míry (tak jako v křesťanství rok Ježíšova narození).

Princ Siddhárta (*563 př. n. l.) opustil palác a rodinu ve dvaceti osmi letech, krátce po narození svého syna. Odešel do bezdomoví, aby poznal pravdu o životě, nemoci, smrti. Po sedmiletém marném usilování se rozhodl učinit poslední pokus. Sedl si do lotosové pozice pod strom a byl rozhodnut nevstát, dokud nedosáhne osvícení. Po čtyřech týdnech se mu to podařilo. Stal se probuzeným – Buddhou.

Jan Křtitel po smrti svých rodičů odešel do pouště, kde žil v samotě a rozjímání. Když mu bylo třicet let, vyšel z pouště do krajiny jordánské, aby učil lidi, jak mají žít. Ježíš se vydal za Janem Křtitelem k řece Jordánu a nechal se od něj pokřtít. Poté žil čtyřicet dní o samotě, vzdálen od lidí.

Šavel (Saul) byl přísný a mravně bezúhonný vyznavač zákona Mojžišova. Považoval křesťany za odpadlíky od víry otcovské, a proto je vášnivě nenáviděl a fanaticky pronásledoval. Zatýkal v Jeruzalémě věřící a dával je mučit a popravovat. Na cestě za pronásledováním křesťanů do Damašku zažil zjevení, které zcela obrátilo směr jeho života. Po tříletém pobytu o samotě na poušti se stal kazatelem evangelia, misionářem, později biskupem, apoštolem národů – sv. Pavlem.

O samotě hovoří i další významní tvůrci.

Malíř Michelangelo Buonarroti: *„Nemám žádného přítele, jakéhokoliv, a ani si žádného nepřeji. Ten, kdo následuje jiné, nemůže nikdy sám kupředu.“*

Spisovatel Ernest Hemingway: *„Psát co možná nejlíp znamená žít osaměle... Spisovatelské organizace zmírňují spisovatelovu samotou, ale pochybuji, jestli zlepšují jeho psaní... Když ze sebe spisovatel setřásá svoji osamělost, narůstá v očích veřejnosti a jeho dílo se tím často zhoršuje. Své dílo totiž vytváří sám, a jestli je dost dobrý spisovatel, musí se s věčností nebo s jejím nedostatkem vyrovnávat den co den.“*

Fyzik Albert Einstein: *„Můj vášnivý smysl pro lidskou spravedlnost a povinnost býval vždy ve zvláštním rozporu s tím, že mi vysloveně chyběla touha družít se s lidmi a s lidským kolektivem. Jsem správný „tahoun“, který nepatřil nikdy celým srdcem státu, vlasti, družině přátel, ba ani užší rodině, ale choval ke všem těmto svazkům pocit nikdy neutuchající cizoty i potřeby býti sám.“*

Objevitel stresu Hans Selye: *„Miluji teplo rodinného krbu, mám rád pocit jistoty, který vyplývá z práce užitečné pro jiné. Ale nejdůležitější je pro mne pocit uspokojení plynoucí ze souzvuku se všeobecně platnými zákony přírody. Velkolepost těchto zákonů nutně vyvolává obdiv. Tento obdiv můžeme plně vychutnat jen tehdy, když se o něj máme s kým podělit. To ovšem není zdaleka lehká záležitost. Čím hlouběji se člověk noří do hlubin neznáma, tím méně*

má těch, kteří ho provázejí. Na konci cesty, když člověk dojde skutečně tam, kde ještě nikdy nebyl, zůstane sám.“

Psycholog Carl Gustav Jung: *„Jako dítě jsem se cítil osamělý a jsem jím ještě dnes, neboť vím a musím naznačovat věci, o nichž jiní zdánlivě nevědí a většinou ani vůbec nechtějí vědět. Osamělost nevzniká tím, že by člověk kolem sebe neměl žádné lidi, nýbrž spíše tím, že jim nemůže sdělit věci, které se mu jeví jako důležité nebo že považuje za platné myšlenky, které jiní považují za nepravděpodobné... Snad bych mohl říci: potřebuji lidi ve větší míře než jiní a zároveň mnohem méně. Kde působí diamonion, je člověk vždy příliš blízko a příliš daleko. Jen tam, kde toto diamonion mlčí, může člověk uchovávat střední míru... Osamělost však nutně není v protikladu ke společnosti, neboť totiž nikdo nepocituje více společnost než osamělý jedinec a společnost vzkvétá jen tam, kde si je každý jedinec pamětlivý své svéráznosti a neidentifikuje se s ostatními.“*

Různé hlasy slavných se prolínají a spojují a naznačují směr. Cesta poznání je cestou ryze individuální, nikdo za nás neudělá ani krok, nemůžeme spoléhat na žádného druhého člověka. Hledající pravdu, musíme být nezávislí, a této nezávislosti dosáhneme jen hledáním samým.

Ve srovnání s celou historií lidstva je délka mého života zcela nepatrným, zanedbatelným okamžikem. Ale co si mám počít, když nic jiného než ten jeden svůj lidský život nemám? Celý život se odehraje v jistém omezeném časoprostorovém rámci. Jsem uvězněn mezi dva mezníky – narození a smrt – a nikdy na svou kůži nepoznám, co bylo před mým narozením a co bude po mé smrti. Můj život je určován právě panujícím duchem doby, ten rozhoduje skoro o všem: jak jsem byl vychován, jak se živím a trávím volný čas, jaké názory zastávám. To, co se třeba z hlediska celé kulturní historie lidstva jeví jako něco zcela výjimečného, - vybočení, kuriozita, může být z pohledu mého omezeného života jediné určující. Duch doby může ovlivňovat celý můj dosavadní život a já mohu zemřít, aniž bych to kdy byl vůbec zahlédl.

Jsem skutečně pouze produktem doby? – Něco se ve mně vzpírá a říká, že pochopitelně ne. Ale je třeba rozlišovat přání od skutečnosti. Musím si přiznat, že v minulosti již vícekrát byl můj duševní obzor zaplněn myšlenkami, které jsem pokládal za své vlastní a teprve s odstupem vidím, odkud a jakým způsobem přišly a jak zas odešly, uvolňující tak místo pro opět nové názory. A tak to šlo dál. Existuje něco, co je pod tím vším pohybem myšlenek stálé? Co není nějaká hotová, převzatá odpověď, ale výsledek mého skutečně vlastního poznání? Co je opravdu mé vlastní, co jsem já sám?

Kdo chce skutečně poznat cokoli, musí začít sám od sebe. Jestliže tak nečiní, začíná s počátečním omylem, který jakékoliv další poznání již předem zpochybňuje. Tohle věděli stejně tak staří Řekové jako Indové. Je třeba odvrhnout veškeré předběžné teoretické znalosti a začít znova, od začátku, od nuly. Inspirující je třeba postup francouzského filosofa René Descarta, když hledá nějaký nesporný základ všeho vědění: *„Odstráním vše, co připouští sebemenší pochybnost, stejně jako bych se byl dozvěděl, že je to úplně nesprávné, a půjdu dále, až poznám něco jistého. Nebude-li to možné, tedy aspoň budu mít jistotu právě v tom, že není nic jistého. Archimedes hledal jeden bod, který by byl pevný a nehybný, aby celou zemi posunul z jejího místa. I já mohu očekávat veliké věci, najdu-li něco zcela nepatrného, co je jisté a neotřesitelné.“*

V podobném duchu píše o tři sta let později i Edmund Husserl: *„Každý kdo se chce vážně stát filosofem, musí se „jednou v životě“ stáhnout doopravdy do sebe a pokusit se v sobě samém o převrat i znovuvybudování.... Filosofie – moudrost (sagesse) je zcela osobní záležitostí filosofujícího. Má se stát jeho moudrostí, věděním samostatně nabytým a snažícím se univerzálně rozrůstat, takovým věděním, za které může od začátku a na každém kroku převzít odpovědnost na základě toho, co bezpodmínečně nahlíží. Jestliže jsem pojal rozhodnutí žít pro tento cíl, tedy takové rozhodnutí, jež mne jedině může přivést k tomu, abych se stal filosofem, vybral jsem si zároveň, že začnu u absolutní chudoby poznání.“*

Existují stovky „zaručených“ teorií, systémů a návodů na cestu k poznání. I když většina z nich snad obsahuje dobrý základ, víc od nich očekávat nelze. Mohou sloužit maximálně jako startovní bloky při běhu, ale jakmile se člověk odrazí, musí už běžet zcela sám, žádné berličky mu při tom nepomohou. Je třeba, aby všechno sám poznal, aby to mohl zvážit a posoudit. To, co bylo pro někoho pravda, může pro druhého už být nepravdivé a nebezpečné dogma. To věděl již před 2 500 lety i Buddha: *„Mnichové, je třeba, abyste mluvili to, co jste sami poznali, co jste sami nahlédli a o čem jste se sami přesvědčili...Sami sobě buďte světlem, sami sobě útočištěm.“*

5.3. Cogito ergo sum?

Pouze trpící bytosti chtějí pravdu.

Člověk je jako ostatní zvířata,

chce potravu a úspěch

a ženy,

nikoliv pravdu.

Pouze když mysl trýzněna vnitřním napětím

si zoufá nad štěstím:

pak nenávidí svou životní klec

a hledá něco víc.

Robinson Jeffers

Na svůj rozum, na svůj úsudek nedá nikdo dopustit. Kdokoli snadno přizná, že neumí tančit, lyžovat, přišít knoflík; lidé se skoro chlubí tím, že nerozumí matematice, fyzice. Kdo však připustí, že nerozumí jednání svých bližních, přátel, spolupracovníků, ba co víc, že nerozumí sám sobě?

Pro většinu lidí skutečně platí „cogito ergo sum“. Já – to je moje myšlení. Soubor mých vlastních názorů a přesvědčení, způsob uvažování mně vlastní – to jsem já.

V normálním bdělém stavu se to zdá být naprosto samozřejmé. Pochybnost mohou vyvolat sny. Nemohu si nechat zdát, co bych si sám přál, mysl zbavená kontroly vyvádí bláznivé kousky. Ve spánku mysl neřídím, tak kdo tedy?

Ve dne je to jiné. Myslím, na co chci, jsem pánem situace. Ale není tomu tak úplně vždycky. Existují i situace, kdy mi myšlenky ubíhají nežádoucím směrem, nezávisle na mé vůli, ba vlastně proti ní. Vybavuje se mi v této souvislosti zvlášť silně jedna vzpomínka: Byl jsem služebně na Slovensku. Poté, co jsem vyřídil své pracovní záležitosti, vzal jsem si ještě tři dny dovolené, abych si trochu užil Nízkých Tater. Byl tehdy teplý, barevný podzim, slunce hřálo, nebe bez mráčku. Vyrazil jsem si na Chopok a pak dále po hřebenech. Ale potěšení a radost, které by této situaci odpovídaly, jsem neměl. V hlavě se mi totiž neustále honily nějaké pracovní problémy. Snažil jsem se je zapudit, věděl jsem, že je to naprosto zbytečné a nesmyslné o těchto věcech přemýšlet právě teď a zde, ale bylo to zcela bezúspěšné. Byl jsem za nádherného počasí na vrcholcích Tater – příležitost, kterou mívám jenom velmi zřídka, a přesto mne od vší té krásy oddělovala neproniknutelná clona stupidních myšlenek, kolotoč, který se točil a točil a ne a ne se zastavit. Uprostřed úchvatné přírody byl jsem duchem nepřítomen. (Alespoň jsem si na této příhodě uvědomil, že krása není jenom něco vnějšího, ale že je především stavem vědomí.)

Z jistého hlediska je jedno, co je aktuálním stavem mysli, čím se právě zaměstnává: ať už je to vědecký problém nebo třeba sprostá činka. Jakmile se jednou rozeběhne ten setrvačnický představa a asociací, vytváří tím stěnu, zeď oddělující nás od skutečnosti. A jsme-li takto ve

svých myšlenkách uvěznění, není důležité, z čeho je vězení postaveno. Rozhodnutí „na tohle myslet nesmím!“, nebo „je třeba myslet na...“, nic neřeší. To sebou jenom cuká síť – past, ve které jsme lapeni, ale svírá nás stále stejně dál.

Naše vlastní mysl je často (většinou) příčinou našich vlastních utrpení. Již mnohokrát jsem si prožil tuhle situaci: Měl jsem s někým nějaký konflikt. Jsem z toho v duševní nepohodě, jejíž vnější příčina je zřejmá. Ale „příčina“ už je třeba někde dávno za horami a já jí mám stále plnou hlavu! Duševní obzor je zcela zakrytý proběhlým konfliktem, hlavou se honí vzpomínky, co kdo řekl, úvahy a představy, co mělo být řečeno a co určitě udělám a řeknu příště. Nejsem s to příliš vnímat cokoli jiného, tak mě to „řešení tohoto problému“ zaměstnává. Ale skutečně takhle někdy něco vyřeším? Asi ne. Nejsem nějak lépe připraven, novému konfliktu se nevyhnu, nechám se příště znovu vyvést z rovnováhy a opět následuje kolotoč nikam nevedoucích myšlenek.

Proč to vždycky takhle dopadá? – Je to notorickým sklonem mysli pojímat jakoukoli životní záležitost jako problém, kterým by se mohla zaobírat. Mysl má nezvladatelnou potřebu stále něco přežvykovat, čím větší sousto, tím lepší. Číhá na svou potravu a není-li člověk stále dost bdělý (a to většinou není), přijde si mysl na své. Stále se něčí zaměstnává, čím více různorodých podnětů, tím lépe. Delší abstinenci od vnějších podnětů snáší mysl těžko, ale dovede si poradit – sáhne do vlastních rezerv a hlavou pak táhnou staré vzpomínky, představy, fantazie, znovu se vynořují nevyřešené konflikty. Představa, že by myšlení mohlo ustát, je pro mysl strašlivé, smrtelné nebezpečí. Mobilizuje poslední síly z hlubin nevědomí, aby se té své „smrti“ vyhnula, nebo ji alespoň za jakoukoli cenu oddálila.

Okamžik, kdy se člověk přestane ztotožňovat se svou myslí a uvědomí si, že na ni může hledět i jako na něco vnějšího, považují na cestě poznání za srovnatelný s koperníkovským obratem, kdy Země přestala být středem vesmíru.

Mysl pracuje ve dne v noci, vědomě nevědomě, jako stroj. Člověk nemůže zastavit proud svých myšlenek, nemůže kontrolovat své představy, city a motivy. Žije ve světě složeném z přání, žádostí a odmítání, z představ toho, co je příjemné a nepříjemné, žádoucí a nežádoucí. A přitom si neuvědomuje, že to jsou všechno produkty mysli, která je směsicí působení všeho možného – rodiny, školy, společnosti, kultury. Skrze tuto clonu nevidí člověk skutečný svět, nežije vlastní život. Spí.

Když něco děláte a bezmyšlenkovitě

souhlasíte s pravidly jenom proto,

že se to od vás očekává,

říká se tomu nepodložená víra.

Za život se vám to stane milionkrát,

dokud nezačnete být pozorní.

Richard Bach

5.4. Otevřená mysl

Jestliže chci jet z Prahy do Krkonoš, vezmu si český autoatlas a hledám zhruba na severovýchod od Prahy (tedy pokud neužívám navigaci, která rozhodne všechno za mne). Zjistím, na kterých stránkách mám hledat dál. Vidím na mapě města a vzdálenosti, cesta se mi projasňuje a konkretizuje. Protože jsem se rozhodl pro jeden určitý cíl, nedívám se již na jiné stránky mapy. Víím totiž, ve kterém směru chci hledat. Jeden směr tak automaticky vylučuje všechny ostatní.

Podobně mysl, která je činná v jednom určitém, daném směru už vylučuje všechny ostatní pohledy a směry. Jestliže chci něco konkrétního najít, mám-li nějakou apriorní představu cíle, tím samotným faktem už je směr dán. Jdu v tom směru, má mysl tak získala zaměřenost, ale ztratila otevřenost.

Každý vědec se dívá v jednom určitém směru, každý odborník, specialista, každý, kdo cílevědomě pěstuje nějaký svůj výjimečný talent či nadání. Naše dnešní civilizace lidí jednostranně zaměřené, specialisty oddané nějakému fragmentu, potřebuje a uznává, odměňuje a vyznamenává.

Jestliže se člověk trvale pohybuje v nějakém určitém zaměření, podle nějakého určitého rozvrhu, vzoru, pak pomalu ztrácí schopnost vidět celek skutečnosti. Lpění na vědomostech jej omezuje a spoutává. Kdo „zná“, nemůže už spatřit nic nového. Pošetilci věří, že vědí, moudří vědí, že věří.

Mistra Na-jina navštívil univerzitní profesor a dotazoval se o Zenu. Na-jin přitom podával čaj. Nalil svému hostu plný šálek a stále pokračoval v nalévání. Profesor sledoval, jak šálek přetéká, až už se nemohl udržet: „Je to plné! Už se tam nic nevejde!“ - „Jako ten šálek,“ řekl Na-jin, „jste i vy plný svých názorů a spekulací. Jak vám mám ukázat Zen, když jste ještě nevyprázdnil svůj šálek?“

Přání něčeho se zmocnit, něčeho dosáhnout, je pro poznání ničivé. Mysl začíná skutečně poznávat teprve tehdy, je-li jasná, klidná a bez motivů. Co se stane, když se zbavíme svých

apriorních představ a máme mysl skutečně otevřenou? Co když se podíváme třeba na strom, jako bychom ho uviděli poprvé v životě? – Pak nám krása toho stromu vžene slzy do očí. Uvidíme i hory, mraky, stíny jako bychom je nikdy předtím neviděli. Potom uvidíme poprvé i svou ženu, přítele, dítě a krásu toho poprvé. Uvidíme sami sebe bez jakékoli iluze a uvědomíme si, že nejsme nic a že v tom je nesmírná krása být absolutní nic. Tehdy prožijeme pravdu tak, jakoby kolovala místo krve v našich žilách.

5.5. Bůh

Všechny problémy se sdělováním, o kterých jsem se dříve zmiňoval, se tu projevují v plné míře. Pojem zastupuje zkušenost, ale o jakou zkušenost se ale jedná v případě pojmu „Bůh“? Co všechno se za tuto ideu schová – tisíce různých významů. Existuje řada jiných pojmů, které pojem „Bůh“ možná svým způsobem nahrazují: Pravda, Láska, Svoboda, Pravé Bytí, Řád, Pravé Já, Daimonion, Poznání, Osvícení, Svědomí, Átman, Brahman, Samádhi, Zdroj, Prazáklad, Transcendence a jiné. Každý z nich má však i svou vlastní vrstvu významových nánosů. Má však ještě vůbec smysl slovo „Bůh“ používat?

Moderní otázka „Je Bůh mrtev?“ má dva aspekty: Je mrtev *pojem* Boha, nebo je mrtva *zkušenost*, na níž pojem poukazuje? – Pro mne osobně je ta zkušenost živá, zůstává otázkou, jaký pojem pro tu zkušenost používat. Zda ten starý, tradiční pojem „Bůh“, který všichni znají a pod kterým si už každý dokáže něco představit (Ale co? A co když každý něco jiného?), anebo se tomuhle pojmu a všemu, co s tím souvisí, vyhnout a volit pro svou zkušenost pojem zcela jiný, předchozími významy nezatížený (budou mi tím lidé pak lépe rozumět)?

Moudrý teolog Paul Tillich radí: *“Jméno nekonečné a nevyčerpatelné hloubky a základu všech bytí je Bůh. Ona hloubka je to, co slovo Bůh znamená. A jestliže pro tebe tohle slovo nic neznamená, přelož si a ho mluv o hloubkách svého života, o zdroji svého bytí, o svých nejvyšších hodnotách, anebo o tom, co bereš vážně bez jakýchkoli výhrad. Abys to mohl udělat, budeš možná muset zapomenout všechno tradiční, co ses o Bohu dozvěděl, možná dokonce i to slovo samé. Jakmile však víš, že Bůh znamená hloubku, víš o něm hodně. Pak už se nemůžeš označovat za ateistu či nevěřícího. Nemůžeš si přece myslet či říkat: „Život nemá žádnou hloubku! Život je mělký. Bytí samé je jen povrch.“ Kdybys tohle mohl říkat zcela vážně, byl bys ateista, ale jinak nejsi. Kdo ví o hloubce, ví o Bohu.“*

Potud Paul Tillich, podobně Ludwig Feuerbach: *“Pravým ateistou není člověk, který popírá Boha, subjekt, je jím člověk, pro něhož atributy božství, jako jsou láska, moudrost, spravedlnost, nejsou nic.“*

Nejsem tedy příslušníkem žádné církve, ale nejsem ani ateistou. Vím, že život má hloubku a že člověk může žít jsa touto hloubkou veden. A ať je to s tím pojmem, jak je, nevadí mi, říkat té hloubce Bůh.

Říkám „Bůh“, protože jsme zvyklí používat v komunikaci pojmů, slovních symbolů. Ale je třeba být i neustále na pozoru, abychom nesklouzli do předmětného způsobu myšlení. To, co definujeme, už nemůže být Bůh, dokonce ani to, o čem mluvíme, už není Bůh.

Nejdál, kam se nauka o Bohu – teologie dostala, je *teologie negativní*. Ta postuluje, že o Bohu nemohu vyjádřit nic pozitivního, že Bůh není žádné jsoucní mezi jinými jsoucní. („*Vím o Bohu tím více, čím více vím, čím není.*“ – Maimonides).

Jediné *pozitivní* vědění lze dosáhnout pouze ve sjednocení, splynutí s Bohem. Tak jako třeba vypovídá Helger v knize Ankeri Larsena Kámen mudrců: „*Každá myšlenka, kterou máme o Bohu, posune nás o coul od něho. On nemůže být myšlen, nýbrž zažit. Jsme mu blíže, když sotva věříme, že je, ale cítíme ho v sobě. Ano, v sobě – neboť on je na nepatrném místě. Tak nepatrném, že je to místo všude a majetkem každého... Nemyslím si ho už, vím, že jsem v něm. Nemodlím se již, ale je mi, jako bych se stále modlil...*“

5.6. Na laně

Život je jako cesta po visutém laně (tato metafora pochází od Josefa Šafaříka). Jeden po druhém jsme vysazováni na lano a máme ukázat, co jsme zač. V sázce není nic menšího než naše bytí a nebytí. Jak se zachovat? - Člověk se nemůže zastavit – to by spadl hned. Musí jít stále vpřed a balancovat, i když je nebezpečí, že šlápne vedle, nebo se převáží na tu či onu stranu.

Máme tendenci držet se zábradlí - vystavět život na nějaké myšlenkové konstrukci. Ať je tou myšlenkovou konstrukcí cokoli – náboženské dogma, vědecká teorie, filosofický systém - každá konstrukce má svůj konec. Když to člověk pocítí, zavravorá. Snaží se „závadu“ konstrukce opravit, případně se zachytit konstrukce jiné. Ale ta podstata se nemění – každé zábradlí někde končí, není možné se stále jen přidržovat.

Rozum, který chce napřed vědět, kam a proč jde, vytyčuje cíle a plány, se vyvaruje obvyklého náhlého pádu, ale spěje k němu tím, že zpomaluje a tlumí pohyb až k úplné nehybnosti. Život jde pořád dál a není možné zažádat o „time“ (technickou přestávku) tak, jako třeba při košíkové. Život totiž není hra.

*Každé ráno
mě znova udiví
jak svět
nečekaje na mne
jde sám
dál svou cestou*

(J.K. 1974)

Nelze se zastavit a dlouze analyzovat. Spočítat optimální alternativu a pak teprve vykročit. Naopak, často se věci začnou řešit až po vykročení. Člověk se odrazí – a náhle je ve vzduchu – bez jistoty, bez pevné opory. Ale přípuštění této situace je nutnou podmínkou možnosti pohybu. „*Teprve v krizích začíná člověk vlastně opravdu existovat.*“ (Soren Kierkegaard)

Tato situace se opakuje v různých variantách, v různých dobách, neustále. V povídce Gertrudy Le Fort „Věž stálosti“ provede princ z Beauvau v náhlém pohnutí myslí jistý dobrý skutek, překročí tím však své pravomoci a ocitne se tak vystaven možnosti králova nemilosrdného trestu. Ve svízelné situaci se princ obrátí o pomoc k představiteli jezuitského řádu, o jehož téměř pohádkové moci kolovaly ve společnosti pověsti. Ten mu však může říci pouze toto: „Křesťan stojí vždy na ztracené pozici, a tak je to také v pořádku: stát na ztracené pozici, to znamená stát tam, kde stál na Zemi i Kristus. Nebezpečnou se stane věc teprve tehdy, jestliže křesťan vztahuje ruce po praporu tohoto světa, aby se zachránil.“

Princ – divák pohnut účastí s utrpením těch, které uviděl, byl náhle vysazen na lano. Rozběhl se, rozhodl bez velkých kalkulací tak, jak mu velelo srdce. Když si uvědomil svou situaci, zavravoral a začal hledat nějaké zábradlí, kterého by se přidržel. Dozvěděl se ale pouze, že pro něj už žádné není a že bude muset běžet po laně stále dál.

Pro člověka na laně není důležité, aby někam došel, ale aby teď, v tuto chvíli udržel rovnováhu a nezřítíl se. Je-li tedy hlavní věcí udržet se nad prázdnem, pak ani oči nepotřebuje – nemusí měřit, analyzovat a propočítávat. Bez očí kráčí dokonce jistěji – nic vnějšího jej nerozptyluje a orgán rovnováhy má přece ve svém nitru. („*Správně vidíme jen srdcem. Co je důležité, je očím neviditelné.*“ – Antoine de Saint-Exupéry)

Nejde o to, porovnávat svůj stav vzhledem k vnějšku, ale soustředit se do nitra, neboť prázdno není viděno vně, ale cítěno uvnitř. Co dělat, jak se zachovat - otázka rovnováhy - je tedy

otázkou vysloveně niternou. Vztahem k vnějšku se stává pouze po nějakého vnějšího pozorovatele, který pout' na laně s odstupem sleduje.

Nerezignovat, neupadnout do apatie. Dokud dýcháte, snažit se nevzdat to, protože ve chvíli, kdy všechno vzdáte, jste mrtvej, i kdyby ve vás nakrásně kolovala krev.

Ladislav Smoljak

6. JÁ A TI DRUZÍ

6.1. Bližní

Naše duše ubíhají po svých vesmírných drahách, jsou chvíli blízko sebe, snad se i na okamžik dotknou, aby se zas hned začaly od sebe neodvratně vzdalovat. Jako by mezi lidmi platil „antigravitační zákon“: Všichni se od sebe vzdalují. Každý od každého a každý ode všech. Ve všech dimenzích. Neodvratně.

Ti, jejichž ruku jsme nikdy nestiskli, do jejichž očí jsme nikdy nepohlédli, pro nás v podstatě neexistují. Ty, které nemilujeme, nebereme moc na vědomí. Vždy považujeme za větší, bolestivější ne to, co takové skutečně je, ale to, co je nám bližší.

Je možný ale i pohled z druhé strany. To, co nás spojuje, je nekonečně významnější než to, co nás dělí. Jsme všichni bytostmi, které se právě nacházejí v onom nepravděpodobném záchvěvu bytí mezi dvojím nekonečným nebytím (ohledně života před narozením a po smrti nemohu sám nic zaručeně tvrdit, a tak tento fakt ani nepůsobí na mé rozhodování teď, v tomto životě). Svou připoutanost těla k zemi změnit nemůžeme – ze země tělo vzešlo a do země se zase vrátí. Ale zbývá ještě prostor mezi námi – společenství lidí se stejným údělem.

*Žádný člověk není ostrov jen sám pro sebe –
každý je kus nějakého kontinentu,
část nějaké pevniny – jestliže moře
spláchne hroudu, je Evropa menší,
jako by to byl nějaký mys, jako by
to byl statek tvých přátel nebo tvůj -*

smrtí každého člověka je mne méně,

neboť jsem část lidstva.

A proto se nikdy nedávej ptát,

komu zvoní hrana.

Zvoní tobě.

John Donne

Prožívám si svou osamělost, ale současně každá živá bytost jímá mé srdce a já se cítím být s ní již odevždy a navždy spojen. Jak se k tomu rozporu postavit? Jak se chovat k těm, kteří jdou jinou cestou než já a já se přitom cítím být s nimi poután i za jejich život zodpovědný? - .Fotograf a mystik František Drtikol v tom měl jasno:

„...To je tak, hošítku, to, co jsi dostal, to musíš dát, jinak jsi větší lakomec než ten, co strádá krejčárky. Je to lpění na poznání. Ty právě musíš dávat, abys mohl opět dostat, zrovna tak jako peníze v kapse nemají cenu, ale když jsou v oběhu, když jsou tzv. živé. A zrovna tak poznání, vlastně cestu k poznání musíš jiným ukazovat, musíš jim překážky odstraňovat, musíš je podporovat, když klesají, umdlévají, musíš jim podat ruku, musíš jim dát všechny svoje zkušenosti a proč? Abys se toho všeho zbavil, abys byl čist před sebou samým, že jsi si neponechal nic z toho, co ti Bůh dal a že tu hřivnu, kterou jsi od něho dostal jsi zdesateronásobil. Co oni s tou hřivnou budou dělat, do toho ti nic není. Zrovna tak ti nic není do toho, když jim podáváš ruku, zda ji přijmou, nebo zda ti do ní plivnou...“

Na otázku, zda se bojí smrti, odpověděl Albert Einstein: *„Ne, jsem tak spojen se vším živým, že je mi jedno, kde v tomto nekonečném proudu začíná nebo končí konkrétní existence.“* Pod rozmanitým povrchem jsme všichni pouze projevy jediného bytí, jsem jako vlny jediného oceánu. Kdybychom měli možnost opravdu pochopit a zažít tuhle skutečnost, tak by nám připadal legrační pohled na vlnu, která se nafukuje, že je větší než ty druhé – vždyť za nepatrnou chvíli bude z každé stejně jen vodní tříšť! Bylo by směšné pozorovat, jak se jedna vlna snaží druhou získat, vlastnit, ovládat.

Naše pravé já je současně individuální i univerzální – tak jako mořská vlna: vytvoří se a za okamžik zase splyne s mořem, od nějž vlastně nikdy nebyla skutečně oddělena a s nímž má stejnou podstatu.

6.2. Cesta z homogamie

*Když má všechno stejný pohyb,
nepohybuje se zdánlivě nic –
jako na lodi.
Ženou-li se do bezuzdnosti všichni,
jako by se nehnal nikdo.
Ten, kdo se zastaví,
jako pevný bod
vyjeví bezhlavý hon ostatních.
Blaise Pascal*

Poznání vyžaduje srovnávání a tedy i otevřenost vůči různým prostředím. Člověk skutečně toužící po pravdě se brání konejšivé domovské atmosféře uzavřené homogamní skupiny, nenechává se ukolébat ve zdánlivé sebejistotě, ale vstupuje do pochybností a ustavičně si prověřuje své poznání v *komunikaci*. Komunikací se přitom rozumí jakákoli forma *vzájemného* jednání, hovoření, mlčení...

Je vždy snazší škrtnout jiné lidi z rozvrhu vlastního života než se s jejich existencí nějak pozitivně vyrovnávat. Druhý člověk je v každém případě někdo jiný než já. Každý člověk je jedinečná bytost, jaká tu ještě nikdy nebyla a už nikdy nebude. Má svou vlastní duši, která je jiná než moje. Svou existencí, svým myšlením a jednáním se staví proti mně, ruší můj klid. Jeho odlišnost je nepříjemná, nesrozumitelná a je příliš namáhavé zabývat se její oprávněností.

Naše názory o druhých lidech, národech, duchovních a politických soustavách atd. se dají obvykle shrnout do několika hesel a předsudků. Takto svého bližního, který je vždy jiný než my, vůbec nevidíme. Bližní je vážná a tvrdá skutečnost, se kterou se musíme setkat a vyrovnat, abychom vůbec mohli na cestě poznání pokročit. Buďme proto vděční všem, kdo jsou ochotni riskovat naši rozladěnost a zlobu, a přesto otevírají nesouhlasem uzavřenost našeho myšlení, omezenost našeho poznání.

K poznání tedy vidím dvě cesty – cestu meditace a cestu komunikace. Jsou svým způsobem protichůdné, doplňují se a skutečného poznání nelze dosáhnout, nekráčí-li člověk po obou z nich.

Komunikace bez meditace nemá dostatečnou hloubku, klouže po povrchu, rozplývá se do mnohosti a se skutečnou pravdou se neseťká. Meditace bez komunikace může vést k šálivému sebeuspokojování, lstivému sebeklamu, k úniku před skutečností, od zakrytosti k nepravdě. Pravé poznání leží na průsečíku obou cest.

6.3. Komunikace není snadná

Nalezněte odvahu klást otázky a vyjádřit, co skutečně chcete. Komunikujte s ostatními tak jasně, jak jenom dovedete, abyste se vyhnuli nedorozuměním, smutku a dramatům. Pouze touto jedinou dohodou dokážete zcela změnit svůj život.

Don Miguel Ruiz. Čtyři dohody

Komunikace není vůbec snadná. Pokud komunikací nemíníme přenos informací mezi dvěma počítači, ale komunikaci od srdce k srdci, od duše k duši. Pravá komunikace vyžaduje nasazení, soustředění energie. Oč pohodlnější a zcela bezbolestný je proud slov, který mysl nasytí a srdce se nedotkne...

Kdo se rozhodne pro skutečný rozhovor, musí být připraven prožít si i krušné chvíle – ztrátu pevné půdy pod nohama, úzkost z vlastní slabosti a omezenosti. Rozumění sobě samému předpokládá ochotu „klást sebe sama do otázky“ (Martin Heidegger). Tedy neunikat do obecnosti, neschovávat se za autority, plně se vystavit tázání: sebe, svá východiska, cíle i prostředky – bez omluv a výmluv, bez skrývání a zaštiťování, plně se vydat a odevzdat všanc – to je cesta pravé komunikace.

Plno lidí nemá vnitřní potřebu komunikovat, ale přesto stále něco sdělují, ať už ústně či písemně. Jejich cílem není vzájemné sdílení se, jde jim pouze o to, získat pro sebe prostřednictvím onoho sdělování nějaké výhody, společenské, intelektuální uznání, postavení, prestiž. Ale taková slova vyznívají a uplývají jako voda bez chuti, bez vůně, bez barvy. Beze stopy. Zde by byl asi na místě biblický výrok: „Ale pravím vám, že z každého slova prázdného, kteréž mluvíti budou lidé, vydadí počet v den soudný.“ (Mat.12.36.).

Pravá komunikace vyžaduje vážný zájem a snahu na obou stranách, je vždy dvoustrannou záležitostí. Nezáleží jenom na tom, co a jak jeden sděluje, ale i jak druhý naslouchá. Jak obvykle posloucháme? Většinou s rychlými operacemi naší vlastní mysli – s okamžitými interpretacemi slyšeného, s hodnocením, komentováním, v konfrontaci s našimi vlastními

vzpomínkami, zkušenostmi, názory, představami. Skutečně naslouchat dokáže člověk s otevřenou myslí, vnitřně svobodný ode všeho poznaného, kdo dokáže naslouchat nejen tomu, co je na povrchu, ale i hlubším úrovním řečeného, celému obsahu vědomí.

Nejlepší poslech hudby je prý takový, když se člověk snaží být právě o jeden takt napřed. Tedy nenechat se unášet pocity, představami, myšlenkami, které v nás hudba vyvolává. To neposloucháme hudbu, ale používáme ji jako odrazový můstek k něčemu jinému. Jestliže se snažím být o krok napřed, stejně se mi to nepodaří, ale aspoň nejsem pozadu. Jsem v přítomnosti, při tom, když hudba právě vniká. Jsem soustředěný na právě přítomný okamžik a vnímám pouze tryskající hudbu, skutečně hudbu nic jiného.

Nějak takhle bychom měli naslouchat i druhému člověku. Též nepoužívat jeho sdělení jako odrazový můstek k našim vlastním myšlenkám, úvahám, komentářům, ale snažit se být o takt napřed. Tak se třeba podaří vyloučit zbytečné operace naší mysli a soustředíme se na to, co je skutečně přítomně sdělováno, sdíleno. Skutečně naslouchat znamená uvidět svět očima toho druhého – optickou soustavou jeho názorů, postojů, předsudků, emocí. To neznámá, že se musíme s jeho viděním světa totožnit, ale vystoupit ze své ulity a navštívit na chvíli ulitu jeho. Smyslem diskuse není vzájemné popírání si vět, ale snaha po jejich zprůhlednění tak, aby se z oněch protichůdných tvrzení vyjevila skutečná pravda.

V oceánu pronesených slov bývá pouze malý pramínek té smysluplné komunikace, jejímž cílem je skutečné poznání pravdy. Je možné hlásat velká slova o Bohu, Lásce, Dobru, o Oběti, Naději, Poznání apod. a přitom jen zvyšovat tu obrovskou a absurdní babylonskou věž lidského neporozumění. Přečtete třeba mnohasetstránkovou knihu plnou cizích slov a složitých vztahů, chvíli si z ní i něco pamatujete, za čas zapomenete i to málo. – A pak náhle přijde někdo, kdo pár slovy, pohledem či pouhým faktem existence otřese naší jistotou, ukáže, kde jsme bloudili, osvětlí správnou cestu.

Neříkali nic:

hostitel, jeho host

a chryzantéma

Rjóta

6.4. Ranění slepotou

Jsem rozhodnut zasvětit celý svůj zbývající život vyjasnění jediné otázky – proč lidé, i když vědí, co je správné a prospěšné, přesto jednají špatně, sobě ke škodě.

Sokrates

Světová zdravotnická organizace (WHO) definuje zdraví jako „stav fyzické, psychické, sociální a estetické pohody“. Tato definice formuluje jakýsi ideál, což je bezesporu užitečné. Kde chybí ideál, ztrácí se perspektiva, všechno současné bere se jako nutné.

Podle této definice se dá většina lidí klasifikovat jako nemocní nebo postižení (vadou, nepohodou). Zatímco se zlomenou nohou každý lékaře vyhledá, s bolavou duší už je to jinak. Psychická nepohoda není na první pohled vidět, přestože silně ovlivňuje kvalitu života jednotlivce, jeho rodiny i přátel.

Společnost často vnímá psychické problémy jako slabost, selhání. K tomu ještě přispívá pojetí, že duševně normální je člověk, který nemá psychiatrickou diagnózu, který tedy nikdy nevyhledal psychiatrickou péči. S přechodem na jednotnou diagnostickou klasifikaci bylo možné podchycení i skryté nemocnosti, tedy osob, které pro své potíže nevyhledávají péči. Podle výzkumu mělo v České republice v životě alespoň jednu psychiatrickou diagnózu 30 % žen a 23 % mužů. Ve většině zemí víc jak třetina lidí alespoň jednou v životě splňuje kritéria psychické poruchy, v USA je to 46 % populace.

Jako indikátory duševního zdraví jsou považovány přiměřené vnímání reality, schopnost ovládat vlastní chování sebeúcta a akceptace, schopnost vytvářet citové vazby a čínorodost. V evropské učebnici psychiatrie „Bláznit je lidské“ jsou stručně a výstižně charakterizovány nejčastější duševní poruchy: neuróza (člověk, který zatěžuje sebe a druhé), deprese (člověk, který ubíjí sebe i druhé), mánie (člověk, který burcuje sebe i druhé), schizofrenie (člověk, který si skládá sebe i druhé), mentální postižený (člověk, který překáží sobě i druhým), závislý (člověk, který pokouší sebe i druhé) atp.

Simon Baron-Cohen ve své nové knize „Věda zla“ vysvětluje mnoho problémů nedostatkem empatie. Co je to *empatie*? Je to schopnost vcítit se do psychického stavu druhých, vnímat, jak na ně působí naše jednání, a tomu je pak přizpůsobovat. Krutost je výsledkem nízké a laskavost vysoké empatie. Každý člověk se nachází někde na *spektru empatie* od nízkých hodnot až po hodnoty vysoké.

Empatie se odehrává ve dvou fázích: uznání a odezva. Druhého člověka potřebujeme nejen vnímat a brát na vědomí, nýbrž i na něho reagovat s příslušnou emocí a činem – pomoc v nesnázích, snaha o pochopení, záchrana života, laskavé slovo, rada, povzbuzení. Empatie dává druhé osobě pocit užitečnosti a hodnoty. Rozptyluje nedorozumění, usnadňuje vzájemné pochopení a usmírjuje konflikty.

Redukovaná empatie je stav, kdy se přestáváme chovat k člověku jako k člověku a chováme se k němu jako k věci. Jistá účelovost ve vztazích je běžná, ale moment, kdy se k někomu začneme chovat jako k věci a současně přestaneme vnímat jeho emoce, je počátek cesty k nulové empatii.

Člověk bez empatie je uvězněný ve své vlastní malé bublině. Tam dělá pouze své věci, nejenom bez ohledu na prožívání jiných lidí, ale také zcela bez pochopení skutečnosti, že mohou existovat ještě jiné úhly pohledu, než ten jeho. Důsledkem je, že věří na sto procent svým vlastním myšlenkám a přesvědčením.

Existuje mnoho důkazů o tom, že raná traumata v dětství vedou ke ztrátě empatie a mohou přispět ke vzniku hraniční poruchy osobnosti (v USA „Bordeline Personality Disorder“ trpí 10 milionů lidí). Jak se k dětem chovali jejich rodiče, zdá se být nesmírně důležitým pro vývoj zdravé, normální empatie. Raná bezpečná citová vazba může být chápána jako *vnitřní hrnec zlata* (John Bowlby), jehož význam se ukáže až někdy v pozdějším životě.

Pokud jako rodiče dostatečně nenasytíme naše děti opravdovou lidskou láskou, připravíme je o nejzákladnější dětské právo a poškodíme je téměř nevratným způsobem. Efekty takového poškození často nejsou patrné v dětství, dokonce ani v adolescenci či rané dospělosti, ale mohou se objevit až ve středním věku, jako bumerang, který se vrací z dlouhé vzdálenosti a uhodí člověka zezadu do hlavy. Některé formy nulové empatie se projeví pouze pod vlivem nepříznivých vnějších okolností, stresu apod.

Pro někoho, kdo se dostane do kontaktu s člověkem s nulovou empatií, to znamená riziko, že bude nějak napaden anebo zažije absolutní nezájem – ve zkratce, že bude nějakým způsobem zraněný. Přirozená reakce na takové jednání je „reaktivní agrese“, evolučně vyvinutý obranný mechanismus „bojuj, nebo uteč!“, na „zlé“ chování jednat analogicky, anebo s dotyčným přerušit jakýkoli kontakt. Je to přirozená reakce, ale správná není. (*Oko za oko a svět bude slepý*. Mahátma Gándhí)

Pokud „zlému“ člověku neustále připomínáme jen zlo, které způsobil, dehumanizujeme ho, a tudíž se k němu chováme jako k věci. Pokud se chováme tímto způsobem, nejsme o nic lepší než člověk, kterého trestáme za jeho zlé činy. Při jednání s člověkem s poruchou emocí

musím mít přede vším pod kontrolou emoce vlastní. Když vezmeme v úvahu, že každý člověk má v sobě něco dobrého, tak tím, že se zaměříme na tu dobrou část, člověka humanizujeme. Když uznáme a odměníme onu dobrou část člověka, umožníme dobrou růst, tak jako kdybychom zalévali malou květinu na poušti.

Eroze empatie je důležité globální téma, které se vztahuje ke zdraví našich komunit, jak malých (rodina), tak velkých (státy). Bez empatie, když nechápeme přání či záměry toho druhého, nám hrozí úpadek vztahů, stáváme se schopnými ubližovat druhým, způsobujeme konflikty. Zlo je nedostatek empatie.

Pěstování empatie není ve školních osnovách. Prostě předpokládáme, že se vyvine u každého dítěte, ať se děje, co se děje. Při tom to je jeden z nejhodnotnějších zdrojů. Je třeba ji pěstovat, střežit, cvičit, praktikovat a odměňovat.

Empatie je něco jako univerzální rozpouštědlo problémů. Problém se stává řešitelný, když se vystaví působení empatie. Je účinná při předvídání, tak při řešení mezilidských problémů, je zadarmo, a navíc, na rozdíl od náboženství a jeho pojmu „zla“ nedokáže nikoho utlačovat ani perzekvovat.

Lidská náruč je tak prostorná, že je s to obsáhnout celý svět.

Mahátma Gándhí

6.5. Láska

Být ničím a nic nemilovat je jedno a totéž.

Ludwig Feuerbach

V úvodu jsem psal o třech záhadách – vzniku vesmíru, života, vědomí. Stejnou záhadou pro mne je, proč jsem se narodil, jaký je smysl mého života. - Narodil jsem se určitě proto, že se předtím pomilovali mí rodiče. Ti se zas narodili jejich rodičům. A ti jsou zas plodem svých rodičů. Když takhle postupujeme zpátky, je možné si spočítat, že od založení Karlovy university se muselo pomilovat deset milionů dvojic, abych já dnes na ní mohl učit. Za svou existenci vděčím lásce tolika lidí. To je velká zodpovědnost. :-)

Co je to láska? Druhé lidi hodnotíme obvykle podle toho, jak jsou nám prospěšní: k čemu se nám kdo hodí, jak nám může být užitečný, co pro nás může udělat. Co z tohoto pohledu

znamená, když o někom řekneme, že ho máme rádi? Obvykle tím myslíme, že tu osobu *máme*, jsme tomu rádi a že ji potřebujeme. Obáváme se, že bychom jim mohli ztratit a cítili se pak prázdní a opuštění. Abychom tomu zabránili, legalizujeme své vlastnictví tím, že ji k sobě připoutáme. Je to láska?

Skutečná láska neuvažuje v termínech zisků a ztrát. Kdo si stěžuje na něčí „nevděčnost“, jen tím prozrazuje obchodní podstatu svého vztahu: dává, protože čeká nějakou formu vrácení. Skutečná láska neznamena být milován, ale především milovat. *Láska je aktivní péče o život a růst toho, co milujeme. Kde tato aktivní práce chybí, tam není láska.* (Erich Fromm)

Příkázání „*miluj bližního svého jako sebe samého*“ je jedním z mnoha vyjádření tzv. Zlatého pravidla etiky: „*Jak chcete, aby lidé jednali s vámi, tak jedněte vy s nimi.*“ Jeho třeba židovská analogie zní: „*Co nechceš, aby ti jiní činili, nikomu nečiň. To je celá Tóra, všechno ostatní je jen komentář.*“ Kromě Bible, Talmudu, Koránu je možná nějakou analogii Zlatého pravidla najít v dalších šestnácti náboženstvích světa. Tato vzájemnost, recipocita se zdá být základem lidské etiky přes různé civilizace a kultury.

O rabínovi ze Sasova se proslýchalo, že prožívá utrpení druhých lidí jak své vlastní. Když se ho zeptali: „Je to pravda, že prožíváte utrpení druhých lidí jako své vlastní?“, odpověděl: „Ale to je přece moje vlastní utrpení!“- Jednota všech bytostí, jejich vzájemná závislost a propojenost tu není teoretickou tezí, ale prožívanou skutečností. Člověk, který miluje, neublíží, ale nemůže mu být ani ublíženo. Nelze současně někoho milovat a někoho jiného nenávidět. Kdo skutečně miluje jednoho, miluje vše; pak už není jeden nebo mnoho, pak už je jen láska. Pravá láska je neomezená, bez hranic, je jako voda. Ta si taky nevybírání – vniká všude tam, kde je pro ni místo. Jako déšť, který padá na chytré i hloupé, bohaté i chudé, mocné i nemocné. Jako řeka, která se vyhne jen pyšným velikánům, tyčícím se do výše, a pak už se rozlije do kraje, do šířky i do dálky, všude tam, kde je sebemenší skulina, sebemenší příležitost. Jako moře, nekonečné a věčné.

Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon.

Kdybych měl dar prorocství, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všecko poznání, ano kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.

A kdybych rozdál všecko, co mám, ano kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.

Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá.

Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy.

Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy.

Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá.

Láska nikdy nezanikne.

První list apoštola Pavla Korintským (1 Kor 13, 1-8)

7. U KONCE TÁZÁNÍ

7.1. Čas

Život je stále ladění, ale koncert nepřichází.

Ludvík Vaculík

Běžný lidský přístup ztotožňuje čas s časovou osou; čas je lineární, spojitý, má pevné měřítko a především pokračuje bez jakéhokoli omezení do nekonečna. Lidé se chovají tak, jako by vše přítomné mělo trvat neustále, snad věčně a budoucnost pak znamenala nekonečné pokračování, anebo spíš zlepšení současného stavu. Nepřipouštějí si konečnost všeho, co bylo počato: věcí, lidí, vztahů i sebe sama.

Každý z nás dostal do vínku v průměru tak 30 tisíc dní. To je taky jediné, co každý z nás doživotně má. Jak s tímto kapitálem člověk naloží, je především otázkou vlastních rozhodnutí. V dnešní době jakoby se čas zrychloval a zahušťoval, svět nás ovládá a znesvobodňuje, ale je možné se tomu ubránit. Vyžaduje to úsilí a soustředěné vědomí. *Mít vědomí znamená právě mít čas* (Emmanuel Lévinas). Mít čas, je jen otázkou priorit.

Na velkých hodinách času stojí jediné slovo: TEĎ. Po ulici POTOM dojde se k domu NIKDY.

Miguel de Cervantes

Když nevím, kolik času mám ještě před sebou, měl bych být stále připraven, jako by to byl můj poslední okamžik: Chci-li ještě něco vykonat, musím to vykonat nyní. Je třeba klást první věci skutečně na první místo. Nemohu po sobě zanechat ani příliš velké resty, dluhy, věci

nerozřešené, nehotové. Nemohu se utápět ve váhání a pochybnostech, ale okamžitě se rozhodovat. Není ani mnoho času na pocity viny a výčitky svědomí:

„Kdo mluví a přemýšlí o zlé věci, kterou udělal, myslí na ohavnost, jíž se dopustil, a nač kdo myslí, tím je také zaujat – celou svou duší je úplně zajat v tom, nač myslí, a tak je ještě stále v zajetí té ohavnosti. A jistě nebude schopen se obrátit, poněvadž jeho duch zhrubne a jeho srdce zpuchří, a kromě toho může naň přijít smutná nálada. Co byste chtěli? Hrabejte se v blátě této cesty nebo oné cesty, je to vždy bláto. Hřešili jsme anebo nehřešili – jaký zisk z toho budeme mít na nebesích? V době, kdy jsem přemítal o své špatnosti, mohl jsem navlékat perly pro radost nebeskou. To je, proč je psáno: Zanechte zla a konejte dobro! – odvráťte se od zla úplně, neprodlévejte v myšlenkách na jeho cestě a dělejte dobré! Udělali jste chybu? Pak ji vyvažte tím, že uděláte něco správného.“ Isaac Meier

Obvykle žijeme minulostí, z níž koření naše myšlenky, názory a pocity. V minulosti jsme byli vychováni, minulost rozhoduje o tom, jak se živíme a trávíme volný čas, naše myšlení je minulost působící přes přítomnost na budoucnost. Náš obraz o skutečnosti je tak předem určen – nevidíme skutečnost, ale představu o ní.

Jestliže však ignorujeme své předchozí názory a postoje a jednáme tak, jak bychom se s danou osobou, věcí, problémem, setkali poprvé, aniž bychom se opírali o zábradlí předchozích informací a jednáme bezprostředně, bez rozmýšlení, jen na základě pocitu, citu, hlasu srdce – pak máme možnost setkat se se skutečností takovou, jaká opravdu je.

Když se věčností nerozumí nekonečné trvání času, ale nečasovost, pak věčně žije ten, kdo žije v přítomnosti.

Ludwig Wittgenstein

7.2. Smysl života (a smrti)

Příběh se stává a zapadá a nikdo jej nevypráví. Potom někde žije člověk, odpoledne jsou horká a marná a přijdou vánoce a člověk umírá a na hřbitov přibude nová deska se jménem. Dva, tři, muž, bratr, matka nosí ještě několik roků to světlo, tu legendu v hlavě, a potom také umřou. Pro děti je to už jenom starý film, nezaostřená aura rozlité tváře. Vnuci nevědí nic. A ostatní lidé zapomenou. Po člověku není už ani jméno, ani vzpomínka, ani prázdno. Nic.

Josef Škvorecký, Legenda Emöke

Když člověka přepadne vědomí vlastní konečnosti, má plnou hlavu otázek. Ví, že druzí jsou v naprosto stejné situaci, a tak by si rád s nimi o tom pohovořil. Narazí ale na neproniknutelnou zeď: smrt je tabu. Otevřenost, s jakou se o smrti mluvilo ve starověku a středověku, se vytratila. Dnes se o smrti prostě nemluví – je to neslušné, nevkusné a trapné faux pas začít ve společnosti o smrti vážnějším hovor.

Člověk je jediný živočich, který si uvědomuje (má schopnost si uvědomit) svoji existenci, plynutí času, svoje stáří i svou smrt. Tuto schopnost žádný jiný živočich nemá. Otázka je, zda je o co stát. - Friedrich Nietzsche píše o stesku, který občas vypluje na povrch při pohledu na pasoucí se krávy. Co by se mělo stát, aby člověk získal onen klid bytosti, která nemá minulost ani budoucnost, nepocituje žádnou starost ani nejistotu, nemá paměť ani představivost, ale zná jen daný okamžik a chuť žvýkané trávy?

Smrt je podle Vladimira Sergejeviče Solovjova múzou filosofie. Jaké nám tedy řešení nabízejí filosofové? Na začátku stojí známý výrok Epikurův „*Mors nihil ad nos*“. Dokud tu ještě jsme, není tu smrti – až se smrt dostaví, nebudeme tu my. Ale pomůže nám to nějak?

Ludwig Feuerbach dovedl tenhle jiskřivý tok myšlenek k dokonalosti: „*Smrt je smrt smrti.*“ Smrt je dobrá, protože mě vysvobodí ze strachu před smrtí. Strach ze smrti je důsledkem nepřístupné extrapolace mého vědomí na stav, kdy už je mít nebudu – budu si uvědomovat, že nejsem a budu tím nesmírně trpět. Ale právě to nenastane, a tak strach ze smrti vyplývá především z nevědomosti a chybného názoru.

Časová nesmrtelnost lidské duše, to znamená její věčný posmrtný život, nejen že není žádným způsobem zaručená, ale je stejně nepředstavitelná jako smrt. Ale i to je argument příliš chladný a chuti do umírání nám nepřidá. Jak mám tedy žít, co mám dělat? Jen tehdy má filosofie smysl, když působí. Abstraktní ohňostroje myšlenek i důkladně vybudované stavby filosofických systémů jsou zcela beze smyslu, když se míjejí se skutečným životem. Z celé filosofie má největší význam etika?

„*Smrt je jistější než noc po dni, zima po létě. Proč se připravujeme na zítřejší den, na noc, na zimu, ale nepřipravujeme se na smrt? ... Život zapomínající na smrt a život, který je si vědom stálého blížení se smrti, jsou dva stavy zcela odlišné,*“ napsal Lev Nikolajevič Tolstoj, který se otázkou smrti vážně zabýval celý život. „*Přemýšlej častěji o smrti a žij tak, jako bys věděl, že záhy máš zemřít. Buď sebe více pochybuješ, jak jednat, představ si, že k večeru zemřeš a tvoje pochybnost bude ihned rozřešena... Člověk odsouzený na smrt se nebude starat, aby zvětšil, uchoval svůj majetek nebo si získal dobrou pověst, ani aby se jeho národ proslavil nad druhé, ani aby objevil novou planetu atd. Ale za to minutu před popravou bude hledět utěšit zarmouceného, zvedne upadlého starce, ováže ránu, upraví dítěti hračku...*“

Život směřuje ke smrti, která všechno zničí. Může mít tedy život smysl? - Představme si druhou možnost: kdyby náš život byl časově neomezený. Kdybychom byli nesmrtelní, mohli bychom právem odsunovat každé jednání do nekonečna: nezáleželo by na tom, zda něco vykonáme hned, zítra, za deset nebo tisíc let. Takto však, tváří v tvář své konečnosti, se nacházíme pod nátlakem, abychom využili času svého života a nenechali bez užitku kolem sebe projít jedinečné nevratné příležitosti. Konečnost, pomíjivost je tedy nejen podstatný znak lidského života, ale zakládá i jeho smysl.

Jen v té míře jsme, v jaké míře jsme činní – jinak neznamujeme ve vesmíru v podstatě nic víc než nějaký zmrzlý kámen.

Milan Machovec

Život a smrt ve skutečnosti nestojí proti sobě jako nesmiřitelné protiklady. Žítí a umírání spolu souvisí a to, že jsme je rozdělili, nám způsobuje utrpení. Nemusíme čekat, až nás smrt zaskočí. Budeme-li dostatečně pozorní, uvidíme, že stejně již v každém okamžiku něčemu umíráme a něco umírá nám. Podaří-li se nám to plně uvědomit, otevírá se nám možnost, abychom v každém okamžiku viděli svět jasně a čistě – jako poprvé, jako naposledy. V takové chvíli si skutečně uvědomíme krásu přírody, lidí, věcí. Krása totiž nespočívá ve věcech samých, ale v našem vztahu k nim a díváme-li se očima smrti, vidíme svět krásný a milováníhodný.

Krásu vidím jako všudypřítomnost smrti a líbeznosti, usměvavý smutek, který objevujeme v přírodě a ve všech věcech, mystické spojení, jaké pociťuje básník – výrazem takové krásy může být popelnice na odpadky ozářená paprsky slunce nebo třeba růže pohozená ve stoce. El Greco tu krásu viděl v ukřižovaném Spasiteli.

Charles Chaplin

Naše konečnost je realita, jejíž uvědomování má dalekosáhlé důsledky. Smrt nás stále provází a je to nestranný soudce – všechny věci rázně rozřídí podle jejich skutečného významu. Ve chvíli, kdy si uvědomíme, že stejně musíme zemřít, splaskne rázem naše nafouknuté ego a jsme hned maličcí, seříznutí na pravější míru. Teprve vědomí smrti dává našemu životu sílu, plnost, obsah.

*Kdo nezná tíhu hlíny
když do tmy zvoní zvon
Ten žije etentýnny
Je suchej jak ten lom*

*Ten nikdy nežil Jenom spal
Ten ať je mrtvej klidně dál...
Josef Kainar*

Jeden filozof říká „Smrt je to poslední, na co myslím.“ Druhý: „Uvědomuj si svou konečnost každý den.“ Který z těchto opačných postojů je ten pravý? I když je to paradoxní, řekl bych, že oba současně. Přípravou na smrt je jediné – pravý život, život v pravdě. „To, co dává smysl životu, dává ho i smrti.“ (Antoine de Saint-Exupéry) – Pro toho, kdo umírá každý den, smrt neexistuje.

7.3. U konce tázání

Ani lidé, kterým se po dlouhém životním usilování stal smysl jejich života jasným, nedokáží říct, v čem spočívá. Třeba Carl Gustav Jung, který prošlapal cestu poznání do velké dálky a zanechal po sobě obrovské, nepřehlédnutelné dílo, obrací na sklonku života pohled zpět se slovy: *„Nejsem s to, abych konstatoval nějakou definitivní hodnotu či bezcennost, nemám o sobě a o svém životě žádný úsudek. V ničem si nejsem zcela jist. Nemám žádné definitivní přesvědčení – vlastně o ničem. Vím jen, že jsem se narodil a existuji a je mi, jako bych byl unesen. Existuji na základě čehosi, co neznám. Přes všechnu tuto nejistotu cítím jakousi spolehlivost existujícího a jakousi kontinuitu svého života, jaký je.“*

Uvádějí se tyto charakteristiky osvobozené mysli:

- *Zvýšená tendence, nechat věci se dít, ne je vyvolávat.*
- *Časté návaly smíchu.*
- *Pocity spojení s ostatními a s přírodou.*
- *Časté zaplavující okamžiky vděčnosti.*
- *Tendence myslet a jednat spontánně, spíše než z obav, založených na minulých zkušenostech.*
- *Nezpochybnitelná schopnost vychutnat si každý okamžik.*
- *Ztráta schopnosti dělat si starosti.*
- *Ztráta zájmu o konflikty.*
- *Ztráta zájmu o interpretaci činů druhých.*
- *Ztráta zájmu soudit sebe.*

- *Schopnost milovat bez jakéhokoli očekávání.*

Život přirozeně směřuje k co největší rozmanitosti barev, tvarů, vůní, způsobů života... Cílem života je život, smyslem člověka je člověk. Život je jako moře, stále stejné a stále nové, plné do sebe narážejících vln a přitom v harmonii. Pod rozmanitým povrchem jsme všichni pouze projevy jediného bytí, jako vlny jediného oceánu. Moudrost neznamena všechno vědět. Vyřešení otázky smyslu života nespočívá v nějaké odpovědi, ale spíš ve vymizení této otázky vůbec.

Vypráví se jeden zenistický příběh: Zemřel starý mnich, velký učitel. Byl velmi známý, hlavně prostřednictvím svého největšího žáka. Tisíce lidí se přišlo poklonit mrtvému mnichovi. Ke svému překvapení zjistili, že velký žák pláče. Byli na rozpacích, jak mu porozumět. Osvícený člověk by neměl plakat, a zvláště ne on, kdo vždy zdůrazňoval, že duch nikdy nezemře! A tak kdosi přišel a ptal se: „Proč pláčete?“ Odpověděl: „Nemůžu žít stále s „proč“. Jsou chvíle, kdy „proč“ neexistuje. Pláču, a to je vše.“ Oni stále naléhali: „Vždyt' jste říkal, že je duše nesmrtelná, tak proč pláčete?“ Odpověděl: „Stále tvrdím, že je duše nesmrtelná, ale to nezastaví můj pláč. Sama duše pláče a já s tím nemohu nic dělat. Nikdy jsem nic nedělal sám za sebe. Cokoli ke mně přichází, jsem s tím. Slzy přicházejí a já jsem s nimi.“ Obvinili ho, že je mate. „Ale já sám jsem zmaten – život už je takový. Duše je důležitá, ale slzy jsou také důležité. Takový je život – plný protikladů! Existuje v protikladech. Já sám jsem zmaten. Ale je mi dobře s mými zmatky. Je mi dobře i s mými protiklady. Nejsem v napětí. Dívejte se, jak pláču. Jsem uvolněný, je mi dobře. Jsem naplněný blahem.“

Ostatní zvířata nepotřebují smysl života. V rozporu se sebou samým se lidské zvíře bez něho neobejde. Nemohli bychom připustit, že cílem života je prostě vidět?

John Gray

8. DOPORUČENÁ LITERATURA (ZDROJE)

Knihy jsou přátelé, s kterými jsme neměli příležitost se setkat.

Čím více roste naše známost s dobrými knihami, tím menší stává se okruh lidí, s nimiž toužíme se scházet.

Ludwig Feuerbach

- Bach, R.: Příručka mesiáše. Rady pro vyspělou duši. Praha, Synergie 2005.
- Baron-Coochen, S.: Věda zla. Nová teorie lidské krutosti. Brno: Emitos 2014.
- Bělohradský, V. Společnost nevolnosti. Eseje z pozdější doby. Praha, SLON 2007.
- Buber, M. Já a Ty. Praha: Kalich 2011.
- Dalajlama: Etika pro nové milénium. Praha, Pragma 2000.
- Diamond, J.: Proč máme rádi sex? Evoluce lidské sexuality. Praha, Academie 2003.
- Ende, M.: Děvčátko Momo a ukradený čas. Praha, Albatros 2005.
- Eriksen, T.H.: Syndrom velkého vlka. Hledání štěstí ve společnosti nadbytku. Brno, Doplněk 2010.
- Eriksen, T.H.: Tyranie okamžiku. Rychlý a pomalý čas v informačním věku. Brno, Doplněk 2005.
- Fromm, E. Umění milovat. Praha: Česká klub 2006.
- Fromm, E.: Lidské srdce – jeho nadání k dobru a zlu. Praha, Mladá fronta 1969.
- Funda, O. A.: Znavená Evropa umírá. Praha, Karolinum 2000.
- Gray, J.: Slamění psi. O lidech a jiných zvířatech. Praha, Dokořán 2004.
- Keith, K.M.: Paradoxní přikázání. Praha, Ikar 2003.
- Keller, J.: Nedomyšlená společnost. Brno, Doplněk 1998.
- Kohák, E.: Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky. 2. vyd. Praha, SLON 2000.
- Koukolík, F.: Mocenská posedlost. Praha, Nakladatelství Karolinum 2010.
- Krishnamurti, J.: Volnost, která neví. Praha, Aquamarin 1997.
- Larsen. A. Kámen mudrců. Praha, Avatar 1999.
- Lorenz, K.: Osm smrtelných hříchů. Praha, Academia 1990.
- Lovelock, J.: Graia vrací úder. Proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo. Praha, Academia 2009.
- Lovelock, J.E.: Gaia. Živoucí planeta. Praha, Mladá fronta 1994.
- Machovec, M.: Filosofie tváří tvář zániku. Brno, nakl. "Zvláštní vydání..." 1998.
- Nováček, P. Udržitelný rozvoj. Olomouc, UJEP 2011.
- Pirsig, R.M.: Zen a umění údržby motocyklu. Praha, Volvox Globator 1998.
- Ruiz, M.: Čtyři dohody – kniha moudrosti starých Toltéků. Praha, Pragma 2001.
- Špáta, J.: Okamžiky radosti. Praha, Nakladatelství Malá Skála 2002.
- TED: Ideas worth spreading. <http://www.ted.com/>
- Tolle, E.: Moc přítomného okamžiku. Praha, Pragma 2001.
- Tolle, E.: Nová země. Praha, Pragma 2006.
- Zakowski, J.: Obavy a naděje. Rozhovory o budoucnosti. Praha, Mladá fronta 2004.

Zrzavý, J.: Proč se lidé zabíjejí: Homicida a genocida. Evoluční okno do lidské duše. Praha:
Triton 2004.